

Global Entrepreneurship Monitor Nederland 2022

Nationaal Rapport

Panteia

Dit onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Global Entrepreneurship Monitor Nederland 2022

Nationaal Rapport

Auteur(s)

Jacqueline Snijders; Paul van der Zeijden;
Jan de Kok

Gepubliceerd

Zoetermeer, 8-11-2023

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

	Infographic	4
1	Inleiding	5
1.1	Wat is ondernemerschap?	6
1.2	Opzet van de rapportage	7
2	Potentieel ondernemerschap en ondernemerschapsintentie	7
2.1	Potentieel ondernemerschap	7
2.2	Ondernemerschapsintenties	11
3	Ondernemerschap in 2022	14
3.1	Total early-stage Entrepreneurial Activity	14
3.2	Gevestigde ondernemers	23
3.3	Beëindiging van ondernemerschap	28
4	Ondernemerschap-ecosysteem in Nederland	31
4.1	Ecosysteem	31
4.2	Bevorderende aspecten voor ondernemerschap	34
4.3	Aanbevelingen ter verbetering ondernemersactiviteiten	35
4.4	De impact van de coronapandemie op het Nederlandse ecosysteem voor ondernemerschap	36
5	Bijdrage aan behalen SDG's	37
5.1	Aandacht van ondernemers voor SDG's	37
5.2	Oordeel experts	41
	Annex	
Bijlage 1	Entrepreneurship Monitor (GEM)	47

GLOBAL ENTREPRENEURSHIP MONITOR NEDERLAND (GEM)

2022

Data verzameld in Juni/Juli 2022

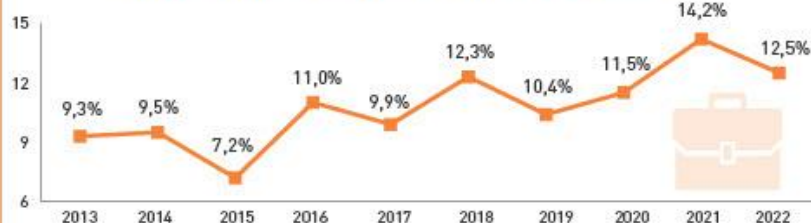
Global Entrepreneurship Monitor

Panteia

Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA)*

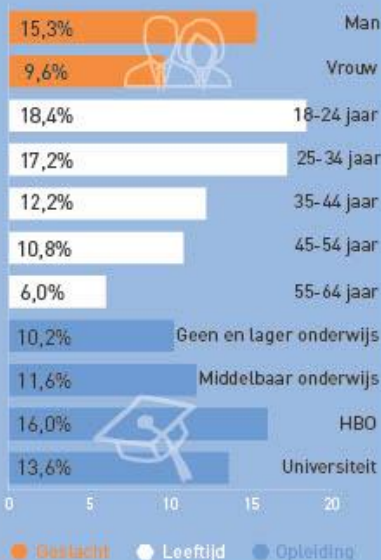
In procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022

* Bij Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) gaat het om beginnende ondernemers (individueel die stappen ondernemen om een bedrijf te starten) en eigenaars/managers van een jong bedrijf (< 3,5 jaar)

TEA

In procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2022 naar geslacht, leeftijd en opleiding

Stoppers, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar

TEA

In procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken, 2022

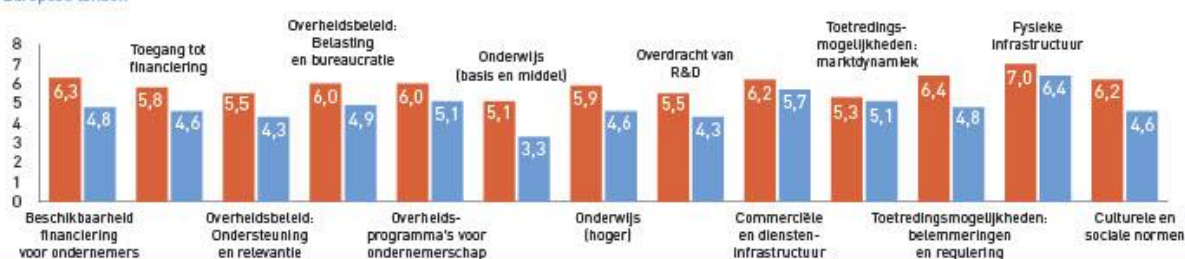
Gevestigde ondernemers

In procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022

● Nederland
● Europese landen

Gemiddelde (expert) scores ondernemerschap-ecosysteem

1 Inleiding

De Global Entrepreneurship Monitor (GEM) is een onderzoeksprogramma dat jaarlijks wordt uitgevoerd om internationaal vergelijkbare gegevens te verzamelen over ondernemerschap. In 2022 deden 51 landen mee en GEM is daarmee het grootste internationale onderzoek naar ondernemerschap ter wereld. Dankzij de GEM is het mogelijk om het niveau en de kenmerken van ondernemerschapsactiviteiten en het ondernemerschapsecosysteem te meten, maar ook te vergelijken met alle deelnemende landen. Omdat de GEM al sinds het begin van deze eeuw bestaat, is het ook mogelijk om vergelijkingen over de tijd te maken. Dit geldt zeker ook voor Nederland, dat in 2022 voor de 22e keer aan de GEM deelnam. Kortom, de GEM geeft inzicht in de ontwikkeling van ondernemerschap in Nederland in de afgelopen 22 jaar.

Voor de GEM worden jaarlijks twee enquêtes gehouden, namelijk de Adult Population Survey (APS) en de National Expert Survey (NES). De APS is een enquête onder de volwassen bevolking gericht op het verzamelen van gegevens over ondernemersactiviteit, ondernemersattitudes en ondernemersaspiraties binnen een economie. De NES is een enquête onder nationale experts gericht op het verzamelen van oordelen over de randvoorwaarden voor ondernemerschap in een land (het ondernemerschap-ecosysteem). In bijlage 1 wordt nader ingegaan op beide enquêtes.

Panteia brengt jaarlijks een rapportage uit met de belangrijkste resultaten voor Nederland.¹ Dit rapport gaat in op de resultaten over 2022. 2020 en 2021 stonden in het teken van de coronapandemie en de invloed daarvan op het ondernemerschap. In 2022 kwam de coronapandemie tot een einde en kwam er weer meer ruimte voor (ondernemerschaps)activiteiten. In het onderzoek over 2022 zijn nog wel vragen gesteld over het effect van de coronapandemie en de reactie van de overheid daarop voor ondernemers.

In 2022 werden Nederland en de wereld geconfronteerd met nieuwe uitdagingen, zoals de gevolgen van de Russische invasie in Oekraïne, de energiecrisis, de gestegen prijzen, de stikstofcrisis, de sterke toename van immigranten en Oekraïense vluchtelingen, en de extreme krapte op de arbeidsmarkt. Daarnaast startte in januari 2021 de regering Rutte IV na een formatieperiode van negen maanden. Belangrijk onderdeel van het formatieplan is de transformatie van de arbeidsmarkt waarbinnen onder andere het speelveld tussen werknemers en zelfstandigen zonder personeel verbeterd. Al deze uitdagingen en het voorgenomen beleid hebben invloed op het ondernemerschapsklimaat en de ondernemersactiviteiten. Gezien het belang van duurzaamheid wereldwijd zijn in 2022 binnen de GEM vragen gesteld met betrekking tot de Sustainable Development Goals (SDG's) van de VN.

De enquêtes zijn uitgevoerd in juni-juli 2022.

¹ Het GEM consortium brengt jaarlijks een overkoepelend en internationaal vergelijkend rapport uit, het Global Report (<https://gemconsortium.org/report>).

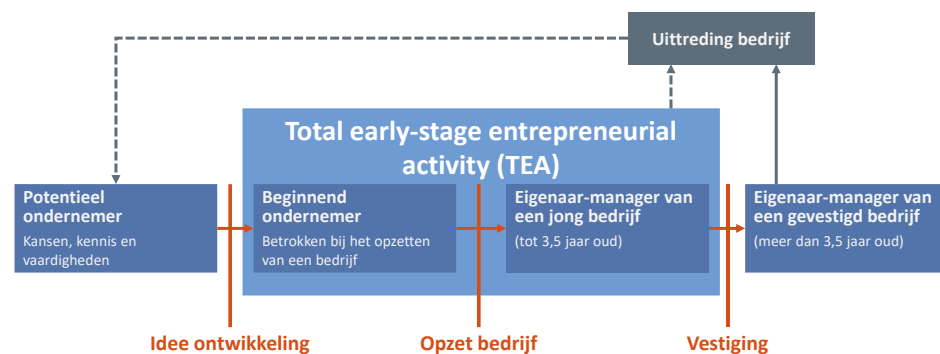

1.1

Wat is ondernemerschap?

GEM benadert ondernemerschap als een proces, waarbij stappen worden doorlopen vanaf de eerste ideeën voor het starten van een bedrijf tot de ontwikkeling tot een gevestigd bedrijf. Het ondernemerschapsproces is schematisch weergegeven in Figuur 1.

Figuur 1 Het ondernemerschapsproces

Bron: Panteia op basis van Global Entrepreneurship Monitor: 2022/23 Global Report (GEM, 2023)

In het ondernemerschapsproces worden de volgende fasen onderscheiden:

- *Potentieel ondernemers*: individuen die nog geen stappen hebben ondernomen om een bedrijf te starten, maar wel de overtuiging en capaciteiten hebben om een bedrijf te starten. Individuen worden als potentiële ondernemers beschouwd als ze denken dat ze over de kennis en vaardigheden beschikken om een bedrijf te starten en als ze kansen zien om een bedrijf op te zetten in het gebied waarin ze wonen. Bovendien moeten ze niet bang zijn voor zakelijke mislukkingen. Potentieel ondernemerschap wordt gevolgd door ondernemersintentie: individuen die daadwerkelijk intenties hebben om - alleen of samen met andere individuen - binnen de komende drie jaar een nieuw bedrijf te starten.
- *Total early-stage entrepreneurial activity (TEA)*: Dit is de belangrijkste maatstaf van de GEM. TEA bestaat uit:
 - *Beginnende ondernemers*: volwassen personen (18-64 jaar) die proberen een nieuw bedrijf te starten en die verwachten ten minste een deel van dit nieuwe bedrijf te bezitten, en waarbij nog geen salarissen, lonen of andere betalingen aan de eigenaren zijn gedaan gedurende meer dan drie maanden.
 - *Eigenaars/managers van een jong bedrijf*: volwassen personen (18-64 jaar) die een nieuw, bestaand bedrijf bezitten en beheren, waarbij tussen de 3 en 42 maanden (3,5 jaar) salarissen, lonen of andere betalingen aan de eigenaren zijn betaald.
- *Gevestigde ondernemers*: de cyclus zet zich voort met gevestigde ondernemers, die minimaal 42 maanden eigenaar-manager van een bedrijf zijn.
- *Het bedrijf verlaten (uittreding)*: elke ondernemer kan op een bepaald moment besluiten om te stoppen als ondernemer met een bedrijf. Dat kan door de onderneming te beëindigen of door (zijn of haar belang in) de onderneming te verkopen.

Ten slotte is er nog een vorm van ondernemerschap die niet in Figuur 1 is weergegeven. Dat betreft ondernemersactiviteiten van werknemers, zoals het ontwikkelen of lanceren van nieuwe goederen of diensten, of het opzetten van een nieuwe bedrijfseenheid, een nieuwe vestiging of dochteronderneming (intrapreneurship). In voorgaande jaren werden in de APS vragen gesteld over intrapreneurship, maar deze vragen zijn in de vragenlijst vanaf 2022 geschrapt. Intrapreneurship maakt geen deel uit van de Total early-stage entrepreneurial activity (TEA).

1.2 Opzet van de rapportage

In de volgende twee hoofdstukken volgen we het ondernemerschapsproces zoals hiervoor is weergegeven. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op potentiële ondernemers en op ondernemerschapsintenties. Hoofdstuk 3 gaat over verschillende indicatoren van ondernemerschap, zoals Total early-stage entrepreneurial activity (TEA), gevestigd ondernemerschap en beëindiging van ondernemerschap.

Hoofdstuk 4 behandelt het ondernemerschap-ecosysteem in Nederland, hoe experts aankijken tegen bevorderende aspecten voor ondernemerschap en aanbevelingen ter verbetering van ondernemersactiviteiten. In het laatste hoofdstuk wordt ingegaan op de rol van sociale en milieudoelstellingen, waaronder de Sustainable Development Goals (SDG's) van de VN, bij beslissingen van ondernemers.

Waar relevant wordt Nederland vergeleken met de gemiddelde scores van:

- *de deelnemende Europese landen*: Cyprus, Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Kroatië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Roemenië, Servië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Zwitserland en Zweden (Waar in deze rapportage wordt gesproken over Europa, dan worden daar deze Europese landen bedoeld).
- *alle deelnemende landen*: naast de deelnemende Europese landen zijn dat Argentinië (alleen NES), Brazilië, Canada, Chili, China, Colombia, Egypte, Guatemala, India, Indonesië, Iran, Israël, Japan, Marokko, Mexico, Noorwegen, Oman, Panama, Puerto Rico, Qatar, Saoedi-Arabië, Taiwan, Togo, Tunesië, Uruguay, Venezuela, Verenigde Arabische Emiraten, Verenigde Staten, Zuid-Afrika en Zuid-Korea.

2 Potentieel ondernemerschap en ondernemerschapsintentie

2.1 Potentieel ondernemerschap

Individueen worden als potentiële ondernemers beschouwd als ze kansen zien om een bedrijf op te zetten in het gebied waarin ze wonen, als ze denken dat ze over de kennis en vaardigheden beschikken om een bedrijf te starten en als ze niet bang zijn

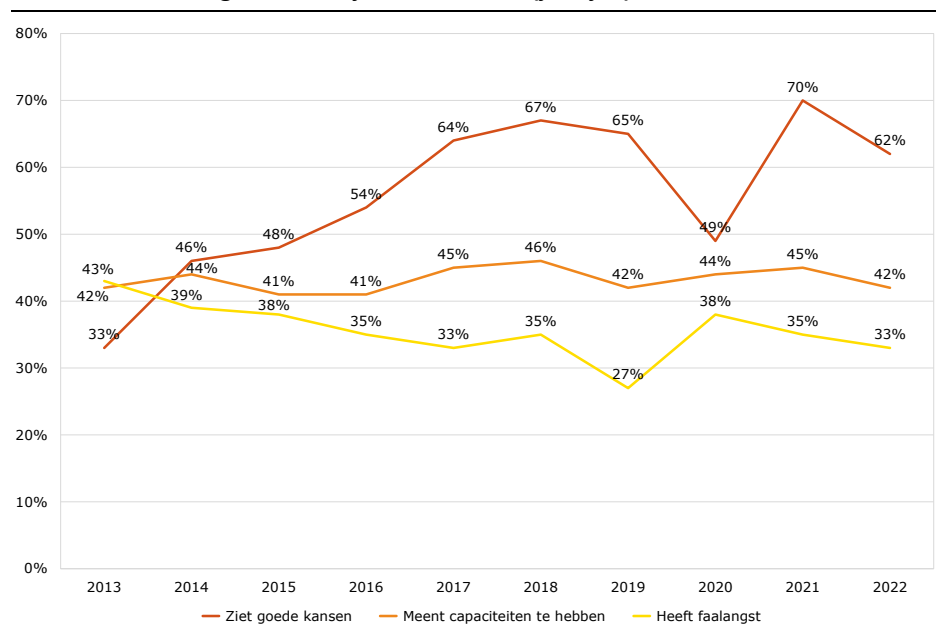

voor zakelijke mislukkingen. Om potentieel ondernemerschap te meten zijn de volgende drie (perceptie-) indicatoren ontwikkeld:

- Kansen: de mate waarin individuen vinden dat er in de volgende zes maanden goede kansen zijn om een bedrijf te starten in het gebied waarin men woont;
- Capaciteiten: de mate waarin individuen de kennis, vaardigheden en ervaring hebben die nodig zijn om een nieuw bedrijf te starten;
- Faalangst: de mate waarin de angst om te falen individuen ervan weerhoudt een bedrijf te starten.

De resultaten over 2013 tot en met 2022 zijn weergegeven in Figuur 2.

Figuur 2 Perceptie van ondernemerschap, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

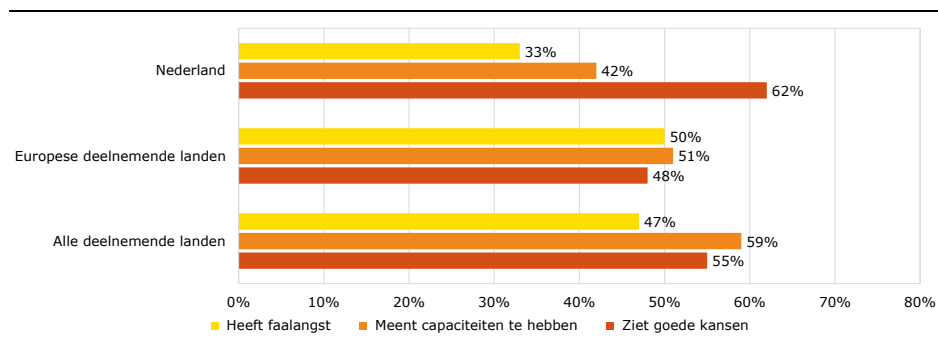
Bij de indicator ‘**ziet goede kansen**’ zien we een duidelijke invloed van de coronapandemie. De enquête wordt jaarlijks gehouden in juni - juli. In 2020, het begin van de coronapandemie, zag men beduidend minder kansen om binnen zes maanden een bedrijf te starten dan de voorgaande vier jaar. Daarnaast nam ook de **angst om te falen** in het eerste coronajaar sterk toe. Na ruim een jaar corona verbeterde het weer. Men zag in 2021 duidelijk veel kansen voor het starten van een bedrijf. Het percentage was gestegen naar 70%. Dit is het hoogste percentage in de afgelopen tien jaar. In 2022 zakte het percentage naar 62%, ongeveer het niveau van voor corona. De angst om te falen is in die periode (2021 en 2022) weer iets gezakt. De **capaciteiten** om een nieuw bedrijf te starten worden over de jaren redelijk constant ingeschat.

In Figuur 3 worden de indicatoren voor 2022 vergeleken met het gemiddelde van andere landen. In Nederland ziet men relatief meer **kansen** om een bedrijf te starten (62%) ten opzichte van het gemiddelde van de deelnemende Europese landen (48%) en het gemiddelde van alle deelnemende landen (55%).

Qua **capaciteiten** blijven de Nederlanders evenals het voorgaande jaar achter bij het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en bij het gemiddelde van alle

deelnemende landen. Ten opzichte van de gemiddelden van de deelnemende Europese landen en van alle deelnemende landen is de **faalangst** in Nederland kleiner. Dit kan mede worden toegeschreven aan de goede ondernemersvoorwaarden in Nederland (zie hoofdstuk 4 Ondernemerschap-ecosysteem in Nederland).

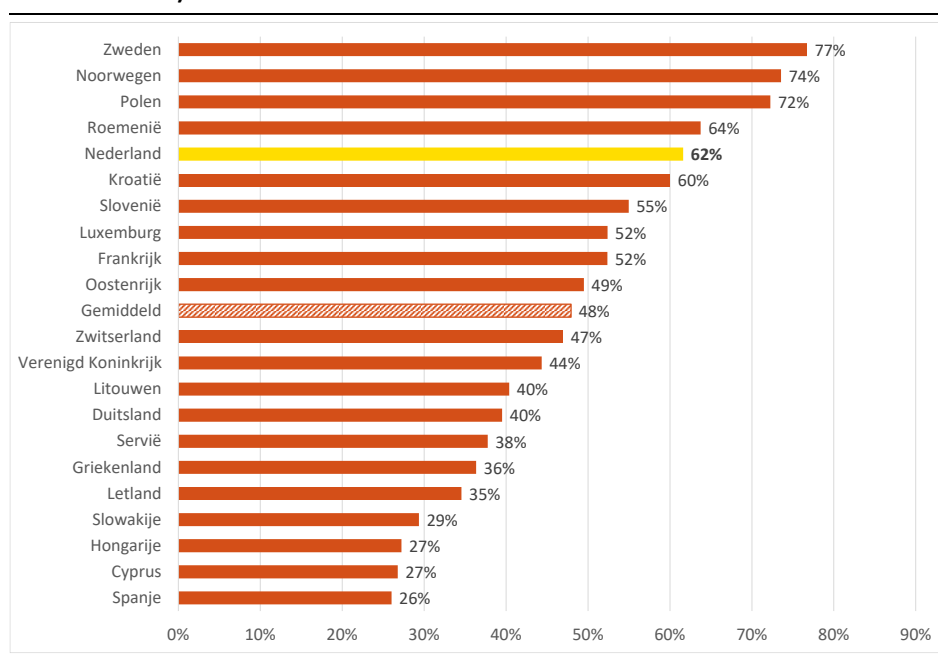
Figuur 3 Perceptie van ondernemerschap, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Van de deelnemende Europese landen is het aandeel van de volwassen bevolking dat **kansen** ziet het hoogst in Zweden, gevolgd door Noorwegen, Polen, Roemenië en Nederland (zie Figuur 4).

Figuur 4 Perceptie van ondernemerschap: Kansen (in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, in de deelnemende Europese landen, juni-juli 2022)

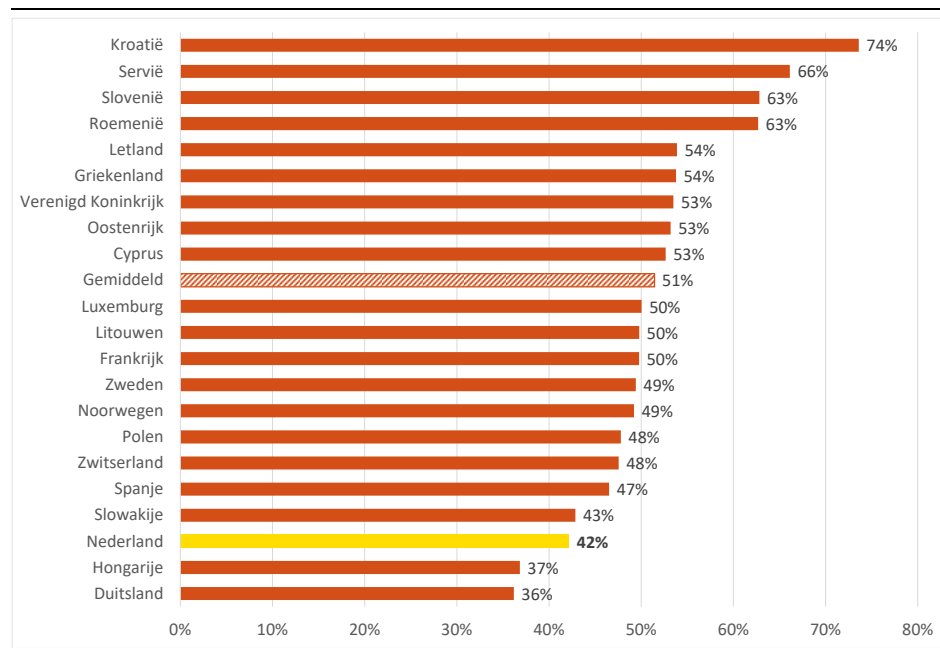

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Bij de deelnemende Europese landen is het aandeel individuen dat vindt dat ze voldoende **kennis, vaardigheden en ervaring** hebben om een nieuw bedrijf te starten

het laagst in Duitsland (36%) en Hongarije (37%). Ook Nederland scoort hierbij relatief laag (zie Figuur 5). Op deze indicator scoort Kroatië het hoogst met 74%.

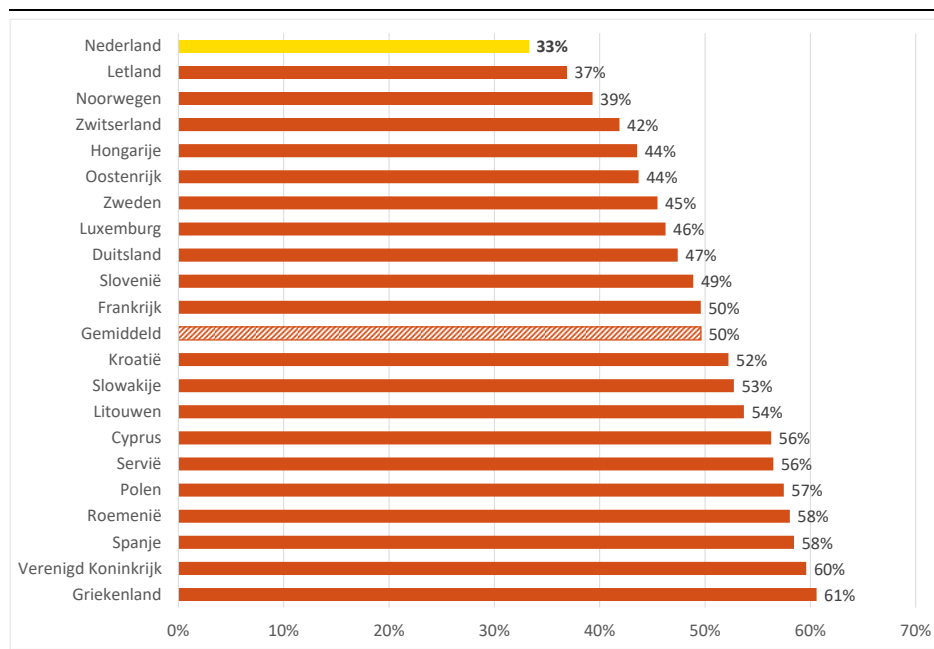
Figuur 5 Perceptie van ondernemerschap: Capaciteiten (in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, in de deelnemende Europese landen, juni-juli 2022)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Van de deelnemende Europese landen is de **faalangst** het laagst in Nederland, gevolgd door Letland (37%). De grootste faalangst van de deelnemende Europese landen is te vinden in Griekenland met 61% (zie Figuur 6).

Figuur 6 Perceptie van ondernemerschap: Faalangst (in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, in de deelnemende Europese landen, juni-juli 2022)

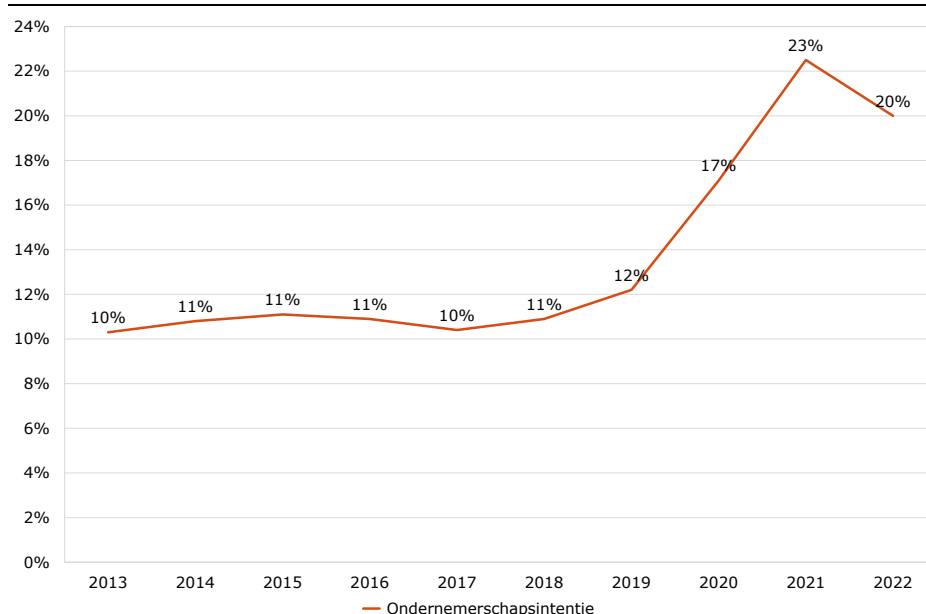
Bron: Panteia/GEM APS 2022

2.2 Ondernemerschapsintenties

Bij **ondernemerschapsintentie** gaat het om de mate waarin individuen verwachten binnen de volgende drie jaar alleen of samen met anderen een nieuw bedrijf te starten (waaronder als zzp-er). In Figuur 7 is deze intentie voor de afgelopen tien jaar voor Nederland weergegeven. In 2020 en 2021 was deze intentie sterk toegenomen. Dit kan er op duiden dat veel mensen voldoende kansen zien om na de pandemie een bedrijf op te starten, wat we in het voorgaande reeds hebben gezien. Een andere mogelijkheid is dat veel mensen voor hun baan vreesden en ondernemerschap als een wellicht noodzakelijke optie zagen om in de toekomst in hun inkomen te kunnen voorzien. Inmiddels zien we dat de intentie in 2022 weer enigszins is afgenomen. Hier speelt mogelijk de veranderde (inter)nationale situatie een rol (Russische invasie in Oekraïne, de energiecrisis, de inflatie, de CO2 crisis, onvoldoende capaciteit om migranten op te vangen en lang formatieproces nieuwe regering). Daarnaast zal ook de krappe arbeidsmarkt hier invloed op hebben, waardoor mensen de keuze hebben om in loondienst aan de slag te gaan of te blijven in plaats van zzp-er te worden. De verwachting is dat dit verder door zal zetten omdat het overheidsbeleid erop gericht is om het onaantrekkelijker te maken om zzp-er te worden ten opzichte van mensen in loondienst.²

² Zie bijvoorbeeld Kamerbrief over 'Voortgang uitwerking arbeidsmarktpakket' van 3 april 2023 (<https://open.overheid.nl/documenten/ronl-078cd037707d5a6045449d118efb550d9ab00e9e/pdf>)

Figuur 7 Ondernemerschapintentie, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022 (juni-juli)

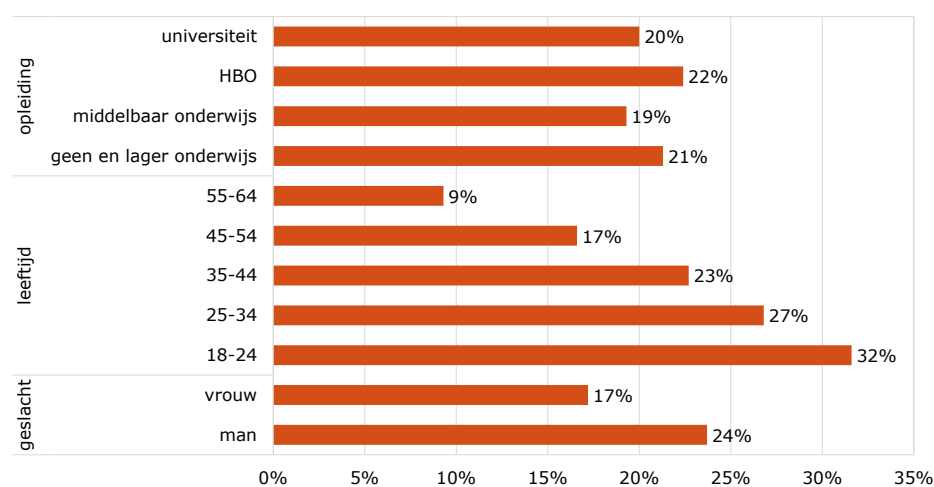

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Demografische aspecten van ondernemerschapintentie

In Figuur 14 zijn enkele demografische kenmerken weergegeven van de ondernemerschapintentie. Daaruit blijkt dat de intentie in 2022 bij **mannen** hoger was dan bij **vrouwen**. De intentie om binnen drie jaar een bedrijf te starten is hoger naarmate de **leeftijd** lager is. Qua **opleidingsniveau** is slechts sprake van kleine verschillen.

Figuur 8 Ondernemerschapintentie, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2022 (juni-juli), naar geslacht, leeftijd en opleiding

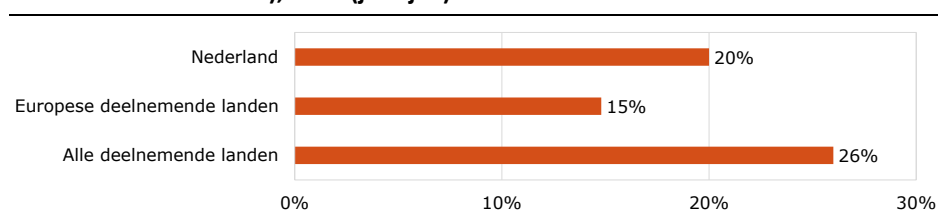

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Ondernemerschapsintentie internationaal vergeleken

Ten opzichte van het gemiddelde van de deelnemende Europese landen scoort Nederland hoger (zie Figuur 9). Het gemiddelde van alle deelnemende landen was in 2022 met 26% hoger dan de Nederlandse ondernemerschapsintentie.

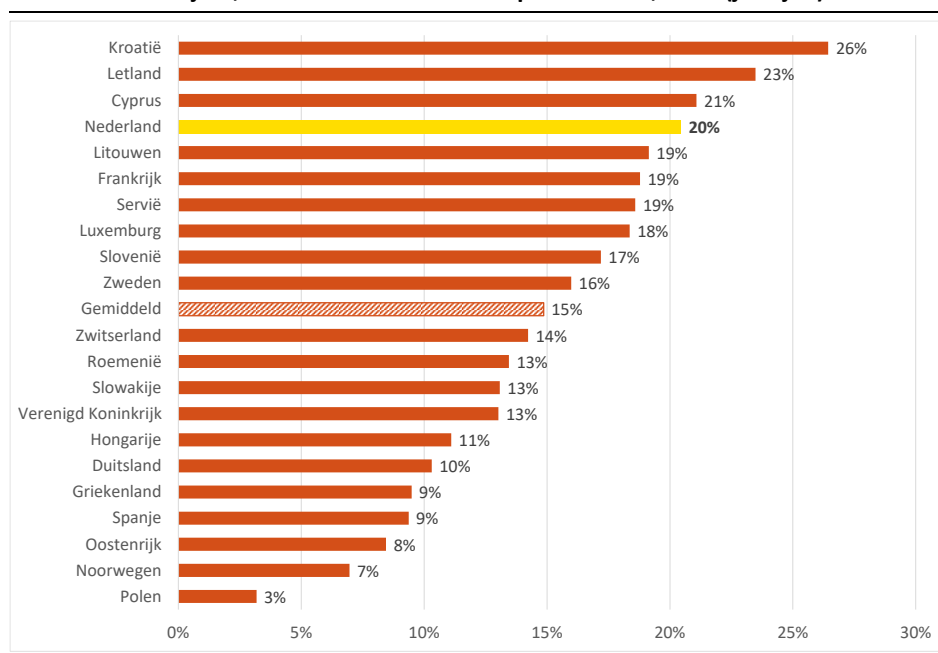
Figuur 9 Ondernemerschapsintentie, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Van de deelnemende Europese landen scoren alleen Kroatië (26%), Letland (23%) en Cyprus (21%) hoger dan Nederland. In Polen is de ondernemerschapintentie het laagst met 3% (zie Figuur 10).

Figuur 10 Ondernemerschapsintentie, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, in de deelnemende Europese landen, 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Potentieel ondernemerschap versus ondernemerschapsintentie

Niet iedereen die als potentieel ondernemer wordt gezien (kansen zien, capaciteiten hebben en geen faalangst) heeft ondernemerschapsintenties (van plan om een onderneming te beginnen). En omgekeerd. Het verband tussen **ondernemerspotentie** en **ondernemersintentie** is weergegeven in Tabel 1. Van de 8,8% individuen die kunnen worden gekenmerkt als potentieel ondernemer heeft 40% (ofwel 3,5% van de bevolking van 18 tot en met 64 jaar die geen ondernemer is) de intentie om

daadwerkelijk een onderneming te beginnen. Ofwel 60% van de potentiële ondernemers is niet van plan om binnen de volgende drie jaar alleen of samen met anderen een nieuw bedrijf te starten. Dat betekent dat er kansen voor nieuw ondernemerschap blijven liggen. Anderzijds zien we dat van de 16,2% van de individuen met de intentie om ondernemer te worden slechts ongeveer 1 op de 5 (ofwel 3,5% van de bevolking van 18 tot en met 64 jaar die geen ondernemer is) wordt gekenmerkt als potentieel ondernemer. Dat betekent dat veel individuen van plan zijn om een onderneming te beginnen terwijl zij eigenlijk niet de potentie lijken te hebben om dat te doen.

Tabel 1 Potentieel ondernemerschap versus intentie om een onderneming te beginnen, 2022 (juni-juli), percentage van de volwassen bevolking (18-64 jaar) die geen ondernemer is

	Ondernemers- intentie	Geen ondernemers- intentie	Totaal
Potentieel ondernemer	3,5%	5,2%	8,8%
Geen potentieel ondernemer	12,7%	78,6%	91,2%
Totaal	16,2%	83,8%	100,0%

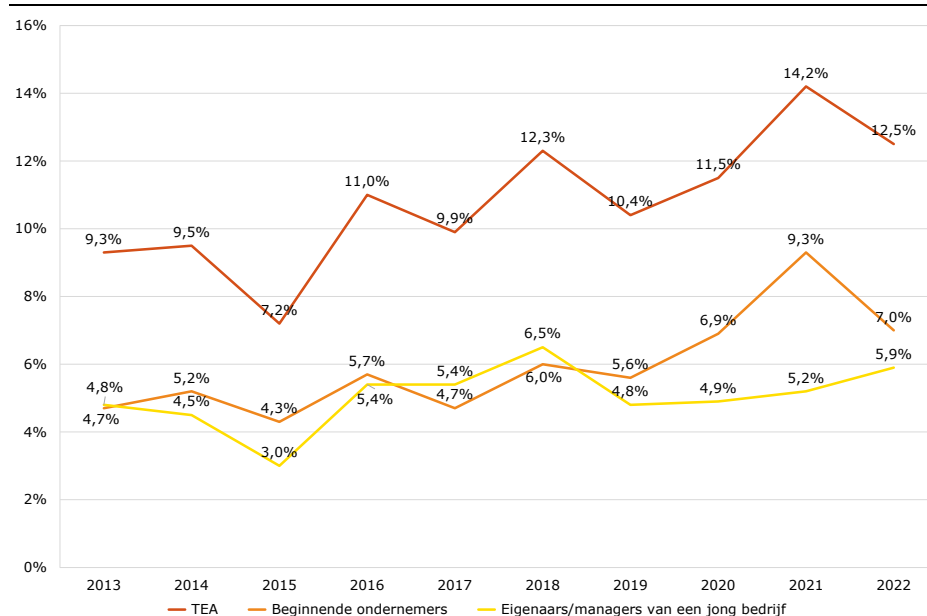
Bron: Panteia/GEM APS 2022

3 Ondernemerschap in 2022

3.1 Total early-stage Entrepreneurial Activity

Bij **Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA)** gaat het om *beginnende ondernemers* (individuen die stappen ondernemen om een bedrijf te starten) en *eigenaars/managers van een jong bedrijf* (eigenaar/managers van bedrijven die minder dan 3,5 jaar bestaan). Dit is inclusief zzp'ers. De ontwikkeling van de Total early-stage Entrepreneurial Activity is weergegeven in Figuur 11. Daarbij is tevens het onderscheid naar beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf weergegeven. De laatste jaren varieert de TEA in Nederland rond de 11%. Ofwel 11% van de bevolking van 18-64 jaar is bezig met het starten van een bedrijf of heeft een bedrijf dat niet ouder is dan 3,5 jaar. In 2021 is echter sprake van een toename naar 14,2%. De toename komt vooral door het sterk stijgende percentage beginnende ondernemers van 5,6% in 2019 naar 6,9% in 2020 en naar 9,3% in 2021. In 2022 is de TEA gezakt naar 12,5%, hetgeen meer in lijn is met de jaren voor 2021. Ook het percentage beginnende ondernemers is in 2022 gedaald en ook deze is daarmee meer in lijn met de percentages van voor 2021.

Figuur 11 Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA), in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022 (juni-juli)¹

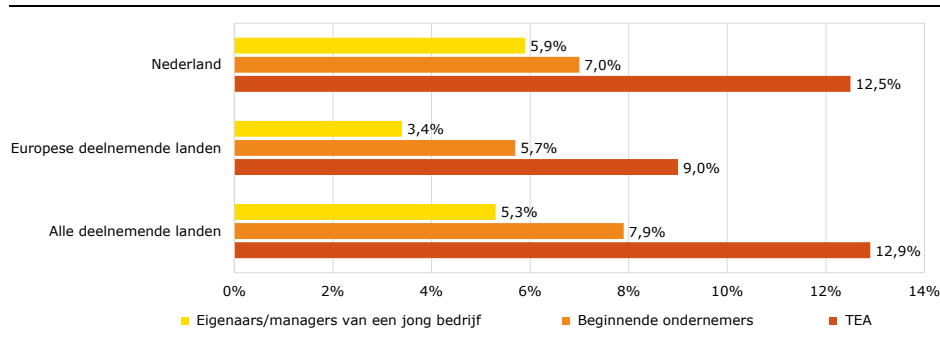
1 Een persoon kan eigenaar-manager van een jong bedrijf zijn en tegelijkertijd betrokken zijn bij opstartactiviteiten voor de lancering van een ander nieuw bedrijf. De TEA waarde is hierdoor iets lager dan de optelsom van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf.

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) internationaal vergeleken

In Figuur 12 wordt de Nederlandse situatie vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde alle deelnemende landen. De cijfers van Nederland zijn vergelijkbaar met het gemiddelde van alle deelnemende landen. Ten opzichte van het gemiddelde van de deelnemende Europese landen laat Nederland hogere cijfers zien, zowel bij Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) als bij beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf. Mogelijk heeft dit te maken met het relatief hoge aandeel van zzp-ers in Nederland.

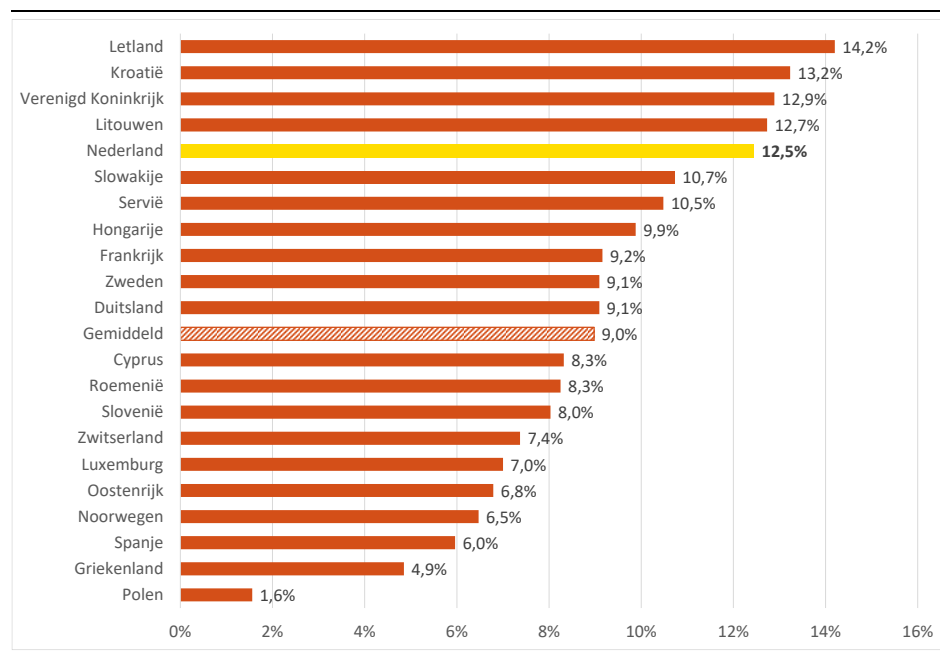
Figuur 12 Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA), in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Van de deelnemende Europese landen hebben vier landen een hogere TEA dan Nederland, namelijk Letland, Kroatië, het Verenigd Koninkrijk en Litouwen (zie Figuur 13). In Polen is de TEA met 1,6% het laagst van de deelnemende EU-lidstaten, gevolgd door Griekenland met 4,9%.

Figuur 13 Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA), in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, in de deelnemende Europese landen, 2022 (juni-juli)

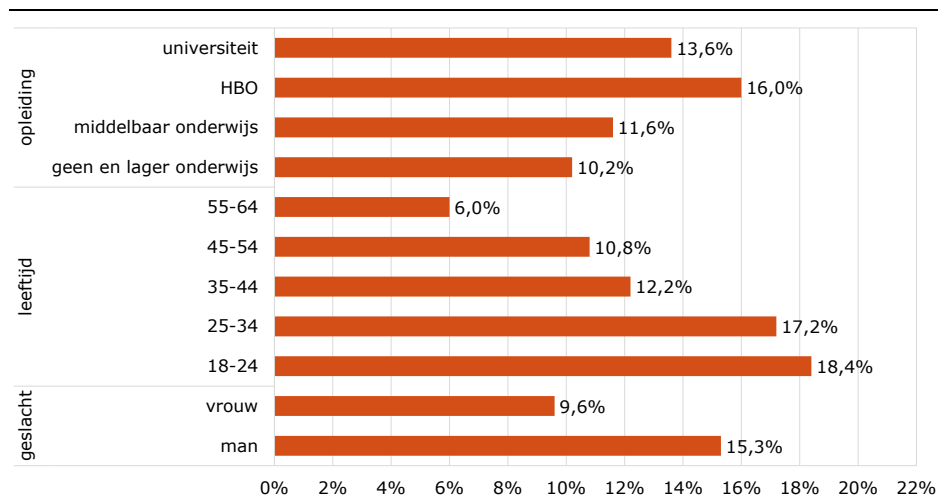

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Demografische aspecten van Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA)

In Figuur 14 zijn enkele demografische kenmerken weergegeven van de Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA). Daaruit blijkt dat de TEA in 2022 bij mannen hoger is dan bij vrouwen. Bij mannen is de TEA in 2022 vrijwel gelijk aan die in 2021. Bij vrouwen is sprake van een daling van de TEA van 13,0% in 2021 naar 9,6% in 2022. Daarbij ligt het niveau van de TEA van vrouwen weer op het niveau van 2020. De TEA is hoger naarmate de leeftijd lager is. Qua opleidingsniveau is de TEA het hoogst onder de HBO'ers.

Figuur 14 Total early-stage Entrepreneurial Activity (TEA), in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2022 (juni-juli), naar geslacht, leeftijd en opleiding

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Motivatatie voor beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf

De meest voorkomende motieven voor de groep ‘beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf’ zijn het **streven naar autonomie en zelfstandigheid**. Deze motieven worden als ‘universeel’ beschouwd en gedeeld door bijna alle (beginnende) ondernemers. Aan de groep ‘beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf’ is daarom gevraagd in hoeverre vier meer specifieke motieven een rol hebben gespeeld voor hun ondernemersactiviteiten. De resultaten van Nederland vergeleken met de deelnemende Europese landen en met alle deelnemende landen zijn weergegeven in Tabel 2. In Nederland noemt 47% van deze groep ‘**Om een verschil in de wereld te maken**’ als een van de motieven. Dit is hoger dan het gemiddelde in de deelnemende Europese landen (gemiddeld 43%). Verder noemt 46% in Nederland ‘**Om grote rijkdom of een zeer hoog inkomen op te bouwen**’ als motief. Het gemiddelde in alle deelnemende landen en in de deelnemende Europese landen is met respectievelijk 59% en 49% aanzienlijk hoger. 39% noemt in Nederland ‘**Om de kost te verdienen omdat banen schaars zijn**’. Dat is lager dan het gemiddelde in de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen. Dit kan deels komen omdat de krapte op de arbeidsmarkt in Nederland ten tijde van dit onderzoek hoger was dan in veel andere landen. Bij de deelnemende Europese landen is dit motief vooral belangrijk in Servië (81%), Slowakije (79%), Polen (73%), Roemenië (71%), Spanje (71%) en Kroatië (70%). In twee deelnemende Europese landen is dit motief minder vaak genoemd dan in Nederland, namelijk in Zweden (25%) en in Noorwegen (30%). Het motief ‘Om de kost te verdienen omdat banen schaars zijn’ is nu in Nederland minder vaak genoemd dan in 2021 (44%) en 2020 (48%). Het **voortzetten van een familietraditie** is voor een kwart van de beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf een motief. Dit aandeel is gelijk aan het gemiddelde in de deelnemende Europese landen en lager dan het gemiddelde in alle deelnemende landen.

Tabel 2 Motivatie voor de beslissing om ondernemend actief te zijn (TEA) internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli), percentage volwassen bevolking (18-64 jaar) betrokken bij TEA

Reden	Alle Deelnemende deelnemende landen	Europese landen	Nederland
Om een verschil in de wereld te maken	48%	43%	47%
Om grote rijkdom of een zeer hoog inkomen op te bouwen	59%	49%	46%
Om een familietraditie voort te zetten	31%	25%	25%
Om de kost te verdienen omdat banen schaars zijn	65%	57%	39%

Opmerking: Respondenten konden op een vijfpunts Likert-schaal aangeven in hoeverre deze motivaties op hen van toepassing zijn. De percentages die in deze tabel worden vermeld, worden bepaald door het percentage respondenten dat 'eens' of 'helemaal eens' heeft geantwoord.

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Groeiplannen van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf

Nieuwe ondernemers zijn een bron voor de **groei van het aantal banen**. Aan de groep 'beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf' is gevraagd hoeveel banen er naar verwachting over vijf jaar zullen zijn (zie Tabel 3). 52% van deze groep ondernemers verwacht over vijf jaar een of meer banen te hebben gecreëerd. 20% verwacht zelfs zes of meer banen te hebben gecreëerd. Bijna de helft van de 'beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf' verwacht de komende vijf jaar geen banen te creëren, waaronder waarschijnlijk veel zzp-ers.

De verwachte groei van het aantal banen is in Nederland duidelijk lager dan gemiddeld in alle deelnemende landen, en ook enigszins lager dan het gemiddelde in de deelnemende Europese landen.

Tabel 3 Verwachte groei van banen van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf over vijf jaar internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli), percentage volwassen bevolking (18-64 jaar) betrokken bij TEA

	Alle Deelnemende deelnemende landen	Europese landen	Nederland
Geen banen	39%	44%	48%
1-5 banen	37%	36%	32%
6 of meer banen	24%	20%	20%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Een andere indicator voor groei is de mate waarin beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf verwachten te gaan **exporteren** (zie Tabel 4).

Het beeld in 2022 is nagenoeg gelijk aan het beeld in 2021. 37% van deze ondernemers in Nederland is van plan te gaan exporteren. Dat is iets hoger dan het gemiddelde van dezelfde groep ondernemers in de deelnemende Europese landen en hoger dan het gemiddelde van die groep in alle deelnemende landen, waar gemiddeld 22% van plan is om te exporteren. Deze verschillen zijn in lijn met de verwachtingen. Nederland is een kleine economie waarbij export vaak noodzaak is. Dat geldt ook voor de beginnende ondernemers en de eigenaars/managers van een jong bedrijf, die een grotere afzetmarkt nodig hebben om te starten, te overleven en/of te groeien.

Tabel 4 Verwachte export intensiteit van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli), percentage van de volwassen bevolking (18-64 jaar) betrokken bij TEA

	Alle deelnemende landen	Deelnemende Europese landen	Nederland
Geen export	78%	68%	63%
1-25% export	10%	15%	15%
Meer dan 25% export	12%	17%	22%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Oordeel van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf over het starten van een onderneming

De coronapandemie, maar ook andere ontwikkelingen in de maatschappij, kunnen zowel negatieve als positieve gevolgen hebben voor de mate waarin mensen plannen hebben om een bedrijf te starten. Het kan zijn dat men kansen voor het opstarten (tijdelijk) verliest door bijvoorbeeld de coronapandemie. Het kan ook zijn dat er nieuwe kansen ontstaan door de coronapandemie. Aan beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf is in verband hiermee gevraagd of zij denken dat het **starten van een bedrijf vergeleken met één jaar geleden moeilijker of minder moeilijk is geworden** (zie Tabel 5). Beginnende ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) zijn in 2021 wat positiever over de mogelijkheden om een bedrijf te starten dan in 2020. In 2020 dacht 53% dat het starten van een bedrijf moeilijker was geworden dan een jaar daarvoor. In 2021 was dat nog 32% en dat bleef zo in 2022. Een en ander is in lijn met de kansen die de volwassen bevolking ziet voor het starten van een bedrijf (zie Figuur 2 in paragraaf 2.1). In 2020 zag men aanzienlijk minder kansen voor het starten van een onderneming, maar in 2021 zag men vervolgens zeer veel kansen. In 2022 nam het weer iets af, maar het percentage volwassenen dat kansen zag voor het starten van een onderneming was nog steeds hoog. Dat neemt niet weg dat nog steeds een derde van de ondernemers aangeeft dat het moeilijker is om een bedrijf te starten dan een jaar eerder. Dat kan te maken hebben met andere factoren dan de coronapandemie, zoals de effecten van de Russische invasie in Oekraïne, de energiecrisis, de gestegen prijzen, de stikstofcrisis, de sterke toename van immigranten en Oekraïense vluchtelingen, en de extreme krapte op de arbeidsmarkt.

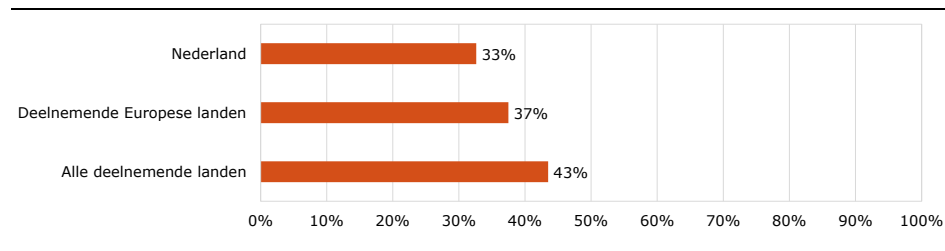
Tabel 5 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) denken dat het starten van een bedrijf vergeleken met één jaar geleden moeilijker of minder moeilijk is geworden, in %, periode juni-juli 2020, 2021 en 2022

Jaar	Minder moeilijk	Geen verschil	Moeilijker
2020	15%	32%	53%
2021	18%	50%	32%
2022	15%	52%	33%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 15 wordt de mate waarin ondernemers denken dat het starten van een bedrijf in 2022 moeilijker is dan een jaar daarvoor internationaal vergeleken. In de deelnemende Europese landen en in alle deelnemende landen vindt gemiddeld een groter percentage van de ondernemers dat het moeilijker is dan een jaar geleden om een onderneming te starten dan in Nederland. Dit is in lijn met de kansen die volwassenen zien voor het starten van een nieuwe onderneming (zie Figuur 3 in paragraaf 2.1). In Nederland is het percentage volwassenen dat kansen ziet om een onderneming te starten duidelijk hoger dan het gemiddelde in de deelnemende Europese landen en het gemiddelde in alle deelnemende landen.

Figuur 15 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) denken dat het starten van een bedrijf vergeleken met één jaar geleden moeilijker is geworden, in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Verwachtingen van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf over bedrijfs groei

Aan de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) is vervolgens gevraagd of de **groeiverwachtingen lager of hoger zijn dan een jaar eerder** (zie Tabel 6). We zien hier dat de groeiverwachtingen in 2021 verbeterd zijn ten opzichte van 2020. Van de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) had in 2020 52% nog lagere verwachtingen dan het jaar ervoor, in 2021 was dat nog maar 23%. Ongeveer een derde van de ondernemers heeft in 2021 hogere groeiverwachtingen dan in het voorgaande jaar. De resultaten voor 2022 zijn vrijwel gelijk aan die voor 2021. In het begin van de coronapandemie (2020) was duidelijke sprake van lagere omzetverwachtingen, maar vanaf 2021 hadden ondernemers al weer hogere verwachtingen.

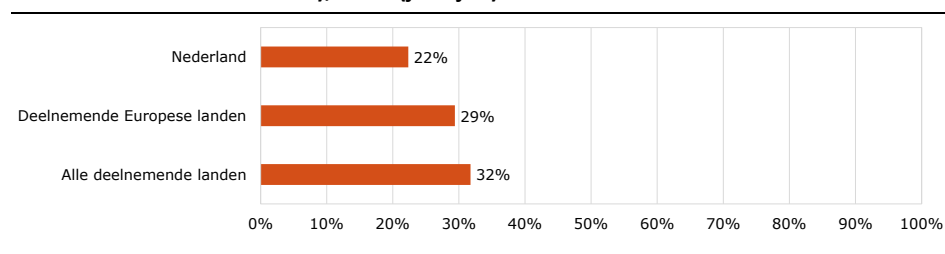
Tabel 6 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) verwachten dat de bedrijfsgroei lager of hoger is vergeleken met één jaar geleden, in %, periode juni-juli 2020, 2021 en 2022

Jaar	Hoger	Geen verschil	Lager
2020	15%	33%	52%
2021	34%	43%	23%
2022	34%	44%	22%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 16 wordt de mate waarin ondernemers in 2022 een lagere bedrijfsgroei verwachten dan een jaar daarvoor internationaal vergeleken. In Nederland is de mate waarin een lagere bedrijfsgroei wordt verwacht dan een jaar eerder lager dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen. Dit kan erop duiden dat Nederland beter uit de coronacrisis is gekomen. Het is echter ook mogelijk dat andere factoren een rol spelen. Zo kan het zijn dat andere landen meer getroffen zijn door effecten van de Russische invasie in Oekraïne en de energiecrisis dan Nederland.

Figuur 16 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) verwachten dat de bedrijfsgroei lager is vergeleken met één jaar geleden, in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Kansen als gevolg van corona

Door de coronapandemie kunnen nieuwe kansen ontstaan. Aan beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) is gevraagd of de **coronapandemie nieuwe kansen** heeft gecreëerd voor het bedrijf (zie Tabel 7). De mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) zien dat de coronapandemie nieuwe kansen heeft gecreëerd was in 2021 aanzienlijk hoger dan in 2020. In 2021 was dat 57% (2020: 41%). In 2022 namen de percentages beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) waar de coronapandemie nieuwe kansen heeft gecreëerd weer sterk af. Kennelijk waren de effecten van de coronapandemie in 2022 reeds aan het afnemen.

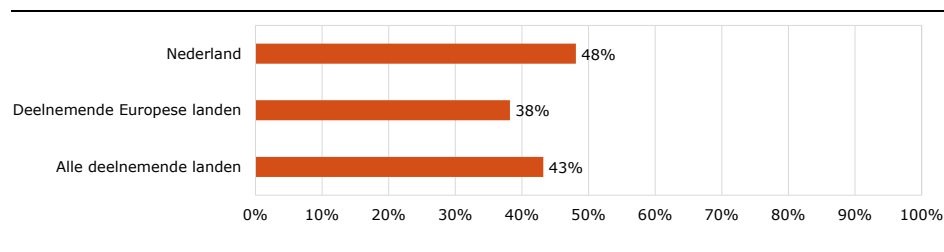
Tabel 7 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) het eens zijn met de stelling 'De coronapandemie heeft nieuwe kansen gecreëerd die ik met mijn bedrijf wil gaan uitvoeren', in %, periode juni-juli 2020, 2021 en 2022

Jaar	Oneens	Niet eens of oneens	Eens
2020	33%	26%	41%
2021	23%	20%	57%
2022	31%	21%	48%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 17 wordt de mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) in 2022 nieuwe kansen hadden als gevolg van de coronapandemie internationaal vergeleken. Daaruit blijkt dat beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) in Nederland in grotere mate nieuwe kansen zagen dan gemiddeld in de deelnemende Europese landen en gemiddeld in alle deelnemende landen.

Figuur 17 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) het eens zijn met de stelling 'De coronapandemie heeft nieuwe kansen gecreëerd die ik met mijn bedrijf wil gaan uitvoeren', in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Oordeel van beginnende ondernemers en eigenaars/managers van een jong bedrijf over reactie van de overheid op economische gevolgen van corona

De overheid heeft met verschillende steunpakketten getracht om de economische gevolgen van de coronapandemie voor bedrijven te beperken. Aan de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) is gevraagd of de Nederlandse overheid hier effectief in is geweest (zie Tabel 8). Van de beginnende ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) vond in 2022 33% de reactie van de Nederlandse regering effectief. In 2021 was dat 48%. Beginnende ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) blijken in 2022 (aanzienlijk) minder positief over de reactie van de overheid dan in 2021. Dit heeft mogelijk te maken met het aflopen van steunmaatregelen.

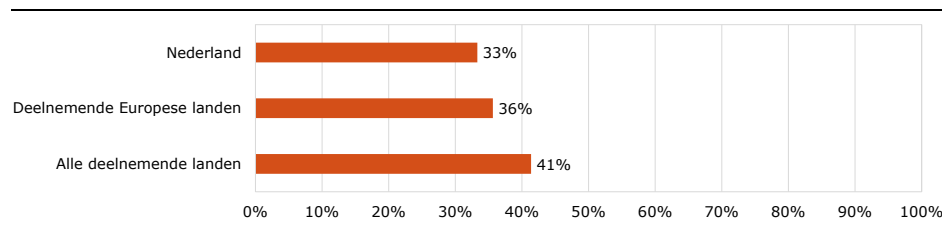
Tabel 8 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) het eens zijn met de stelling 'De Nederlandse regering heeft tot nu toe effectief gereageerd op de economische gevolgen van de coronapandemie.', in %, periode juni-juli 2021 en 2022

Jaar	Oneens	Niet eens of oneens	Eens
2021	22%	30%	48%
2022	39%	28%	33%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 18 wordt de effectiviteit van het overheidsbeleid ten aanzien van de economische gevolgen van de coronapandemie internationaal vergeleken. Daaruit blijkt dat beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) in Nederland minder positief zijn over de effectiviteit van het overheidsbeleid dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en vergelijkbaar met het gemiddelde van alle deelnemende landen.

Figuur 18 Mate waarin beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) het eens zijn met de stelling 'De regering heeft tot nu toe effectief gereageerd op de economische gevolgen van de coronapandemie.', in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

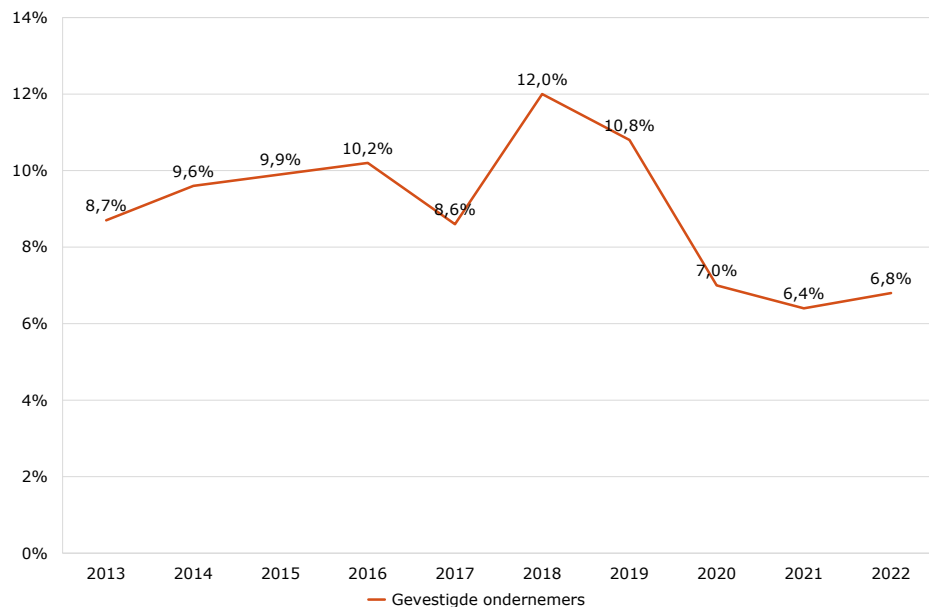

Bron: Panteia/GEM APS 2022

3.2 Gevestigde ondernemers

Bij **gevestigd ondernemerschap** (Established Business Ownership Rate of EBO) gaat het om individuen die een bedrijf bezitten en leiden dat salarissen, lonen of andere betalingen aan de eigenaren heeft betaald gedurende meer dan 42 maanden. In Figuur 19 is weergegeven welk deel van de volwassen bevolking een gevestigd ondernemer is. In 2020 was dit reeds fors gedaald. In 2021 is het nog iets verder gedaald. Met name zzp-ers waren hard geraakt door de corona-pandemie doordat werk stopte en/of bedrijven terughoudender waren met het uitbesteden van werk en coronasteun vanuit de overheid voor zzp-ers beperkt was. In 2022 is sprake van enig herstel, maar het percentage is nog laag ten opzichte van de periode voor de coronapandemie.

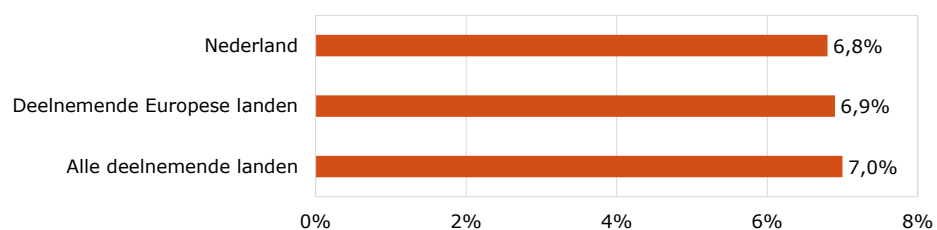
Figuur 19 Gevestigde ondernemers, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 20 wordt de mate van gevestigd ondernemerschap in Nederland vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde van alle deelnemende landen. Daaruit blijkt dat de mate van gevestigd ondernemerschap in lijn is met het gemiddelde in de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde in alle deelnemende landen. Verder is de mate van gevestigd ondernemerschap evenals in Nederland gemiddeld genomen ook iets toegenomen in de deelnemende Europese landen en in alle deelnemende landen.

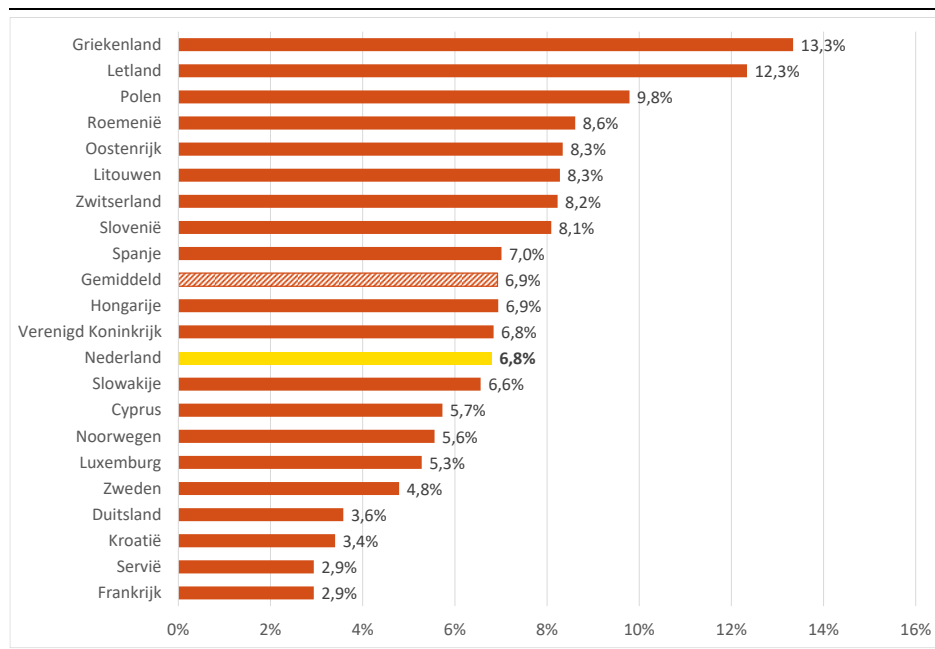
Figuur 20 Gevestigde ondernemers, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Van de deelnemende Europese landen scoort, evenals in het voorgaande jaar, Griekenland het hoogst met 13,3% en Frankrijk het laagst met 2,9% (zie Figuur 21).

Figuur 21 Gevestigde ondernemers, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, in de deelnemende Europese landen, 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Verwachtingen van gevestigde ondernemers over bedrijfsgroei

Aan de gevestigde ondernemers is gevraagd of de **groeiverwachtingen lager of hoger** zijn **dan een jaar eerder** (zie Figuur 9). We zien hier dat de groeiverwachtingen in 2021 verbeterd zijn ten opzichte van 2020. Van de gevestigde ondernemers had in 2020 59% nog lagere verwachtingen dan het jaar ervoor, in 2021 was dat nog maar 29% en in 2022 23%. Ongeveer een derde van de gevestigde ondernemers heeft in 2022 hogere groeiverwachtingen dan in het voorgaande jaar. In het begin van de coronapandemie (2020) was duidelijke sprake van lagere omzetverwachtingen, maar vanaf 2021 zijn ondernemers al weer positiever over de groeiverwachtingen.

Tabel 9 Mate waarin gevestigde ondernemers verwachten dat de bedrijfsgroei lager of hoger is vergeleken met één jaar geleden, in %, periode juni-juli 2020, 2021 en 2022

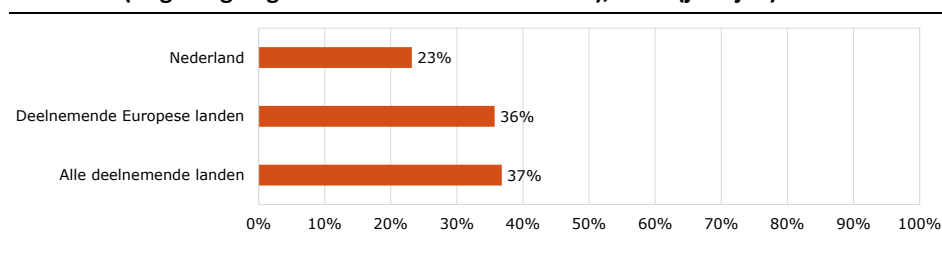
Jaar	Hoger	Geen verschil	Lager
2020	16%	25%	59%
2021	29%	42%	29%
2022	34%	43%	23%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 22 wordt de mate waarin gevestigde ondernemers in 2022 een lagere bedrijfsgroei verwachten dan een jaar daarvoor internationaal vergeleken. In Nederland is de mate waarin een lagere bedrijfsgroei wordt verwacht dan een jaar eerder lager dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen. Dit kan erop duiden dat Nederland beter uit de coronacrisis is gekomen. Het is echter ook mogelijk dat andere factoren een rol

spelen. Zo kan het zijn dat andere landen meer getroffen zijn door effecten van de Russische invasie in Oekraïne en de energiecrisis dan Nederland.

Figuur 22 Mate waarin gevestigde ondernemers verwachten dat de bedrijfsgroei lager is vergeleken met één jaar geleden, in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Kansen als gevolg van corona

Door de coronapandemie kunnen nieuwe kansen ontstaan. Aan gevestigde ondernemers is gevraagd of de **coronapandemie nieuwe kansen** heeft gecreëerd voor het bedrijf (zie Tabel 10). De mate waarin gevestigde ondernemers zien dat de coronapandemie nieuwe kansen heeft gecreëerd was in 2021 aanzienlijk hoger dan in 2020. Voor gevestigde ondernemers was dat 42% in 2021 (2020: 30%). In 2022 namen de percentages ondernemers waar de coronapandemie nieuwe kansen heeft gecreëerd weer sterk af. Kennelijk waren de effecten van de coronapandemie in 2022 reeds aan het afnemen.

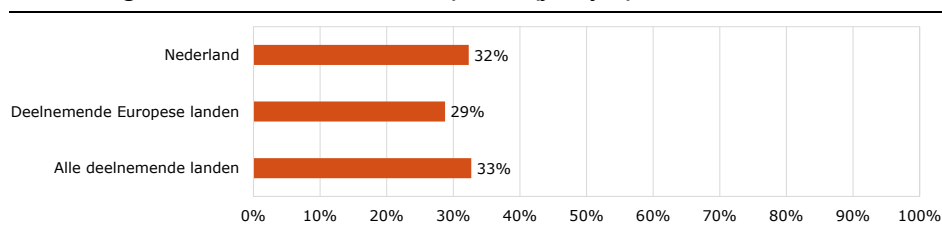
Tabel 10 Mate waarin gevestigde ondernemers het eens zijn met de stelling ‘De coronapandemie heeft nieuwe kansen gecreëerd die ik met mijn bedrijf wil gaan uitvoeren’, in %, periode juni-juli 2020, 2021 en 2022

Jaar	Oneens	Niet eens of oneens	Eens
2020	58%	12%	30%
2021	45%	13%	42%
2022	55%	13%	32%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 23 wordt de mate waarin ondernemers in 2022 nieuwe kansen hadden als gevolg van de coronapandemie internationaal vergeleken. Daaruit blijkt dat gevestigde ondernemers in Nederland in nagenoeg gelijke mate nieuwe kansen zagen als gemiddeld in de deelnemende Europese landen en gemiddeld in alle deelnemende landen.

Figuur 23 Mate waarin gevestigde ondernemers het eens zijn met de stelling ‘De coronapandemie heeft nieuwe kansen gecreëerd die ik met mijn bedrijf wil gaan uitvoeren’, in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Oordeel van gevestigde ondernemers over reactie van de overheid op economische gevolgen van corona

De **overheid** heeft met verschillende **steunpakketten** getracht om de economische **gevolgen van de coronapandemie** voor bedrijven te beperken. Aan de gevestigde ondernemers is gevraagd of de Nederlandse overheid hier **effectief** in is geweest (zie Tabel 11). Van de gevestigde ondernemers was in 2022 de helft het eens met de stelling dat de Nederlandse regering tot nu toe effectief heeft gereageerd op de economische gevolgen van de coronapandemie. In 2021 was dat 59%. Gevestigde ondernemers blijken in 2022 minder positief over de reactie van de overheid dan in 2021. Dit heeft mogelijk te maken met het aflopen van steunmaatregelen.

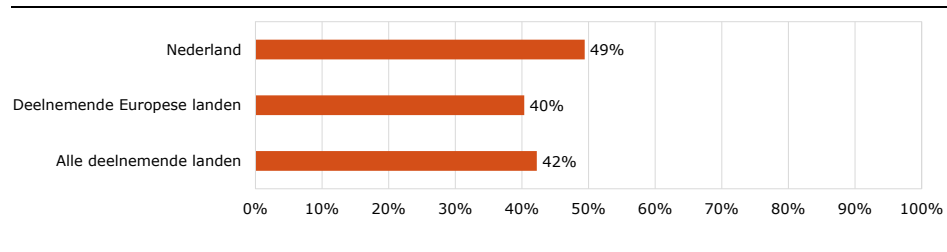
Tabel 11 Mate waarin gevestigde ondernemers het eens zijn met de stelling ‘De Nederlandse regering heeft tot nu toe effectief gereageerd op de economische gevolgen van de coronapandemie.’, in %, periode juni-juli 2021 en 2022

Jaar	Oneens	Niet eens of oneens	Eens
2021	27%	14%	59%
2022	30%	20%	50%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 24 wordt de effectiviteit van het overheidsbeleid ten aanzien van de economische gevolgen van de coronapandemie internationaal vergeleken. Daaruit blijkt dat gevestigde ondernemers in Nederland positiever zijn over de effectiviteit van het overheidsbeleid dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen.

Figuur 24 Mate waarin gevestigde respondenten het eens zijn met de stelling 'De regering heeft tot nu toe effectief gereageerd op de economische gevolgen van de coronapandemie.', in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

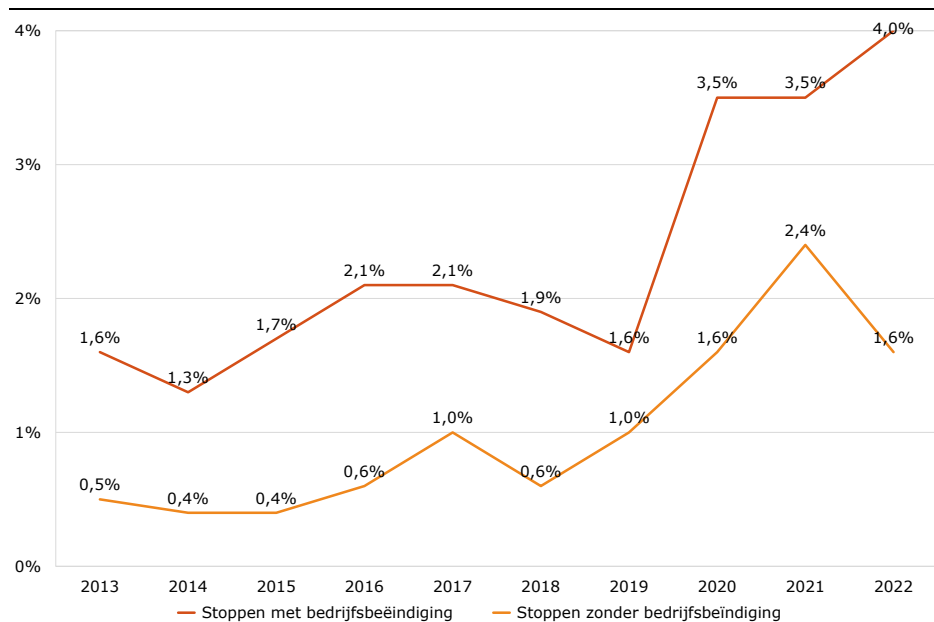
3.3 Beëindiging van ondernemerschap

Tegenover de beginfase van ondernemerschap staat het **beëindigen van ondernemerschap**. Hier worden twee vormen van het beëindigen van ondernemerschap beschouwd:

- individuen die in de voorgaande 12 maanden een bedrijf als ondernemer hebben verlaten waarbij de *bedrijfsactiviteiten zijn beëindigd*,
- individuen die in de voorgaande 12 maanden een bedrijf als ondernemer hebben verlaten waarbij de *bedrijfsactiviteiten door anderen zijn voortgezet*.

In Figuur 25 zijn de resultaten hiervoor voor de afgelopen tien jaar weergegeven. In 2020 viel met name de forse stijging op van stoppers met bedrijfsbeëindiging. Dit gaat dus over stoppers in de tweede helft van 2019 en de eerste helft van 2020. In het jaar daarna bleef dit percentage op hetzelfde niveau. En in 2022 liep het percentage nog verder op. In 2021 steeg het aantal stoppers zonder bedrijfsbeëindiging sterk, maar in 2022 is het weer gedaald naar het niveau van 2020.

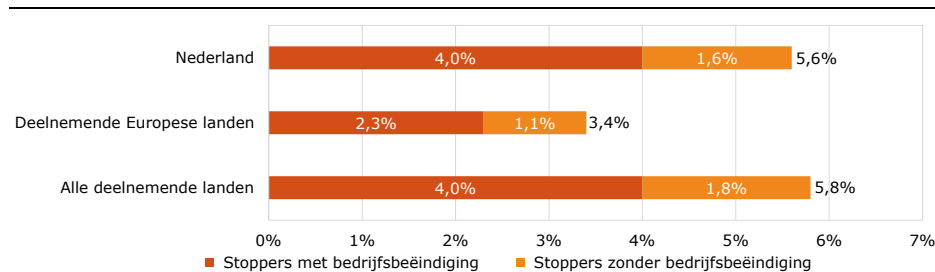
Figuur 25 Stoppers in de voorgaande 12 maanden, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, 2013-2022 (juni-juli), onderscheid naar stoppers waarbij de bedrijfsactiviteiten zijn beëindigd en stoppers waarbij de activiteiten door anderen worden voortgezet

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Figuur 26 is de mate van bedrijfsbeëindiging in Nederland vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen. De percentages stoppers met bedrijfsbeëindiging zijn in Nederland hoger dan en het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en gelijk aan het gemiddelde van alle deelnemende landen.

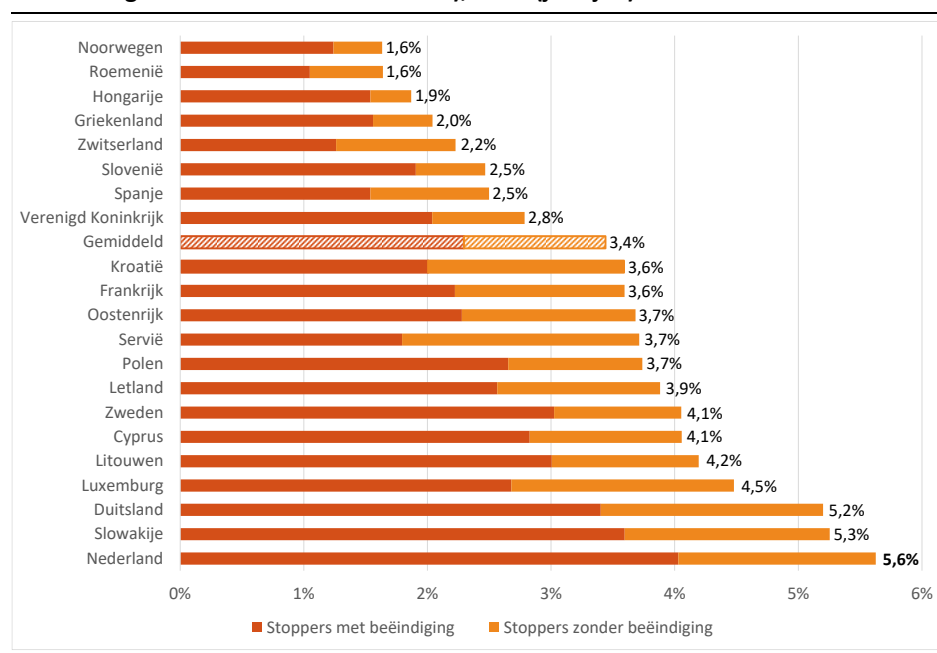
Figuur 26 Stoppers in de voorgaande 12 maanden, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Van de deelnemende Europese landen heeft Nederland met 4,0% het hoogste percentage stoppers met bedrijfsbeëindiging, gevolgd door Slowakije (3,6%) en Duitsland (3,4%), en Roemenië het laagste met 1,0% (zie Figuur 27). Het hoge percentage stoppers met bedrijfsbeëindiging in Nederland kan te maken hebben met het relatief hoge aantal zzp-ers in Nederland. Deze waren hard geraakt door de coronapandemie.

Figuur 27 Stoppers in de voorgaande 12 maanden, in procenten van de volwassen bevolking van 18-64 jaar, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In Tabel 12 zijn de **belangrijkste redenen** weergegeven **voor het stoppen met een bedrijf**. De meest genoemde reden in Nederland is, evenals in 2021, dat het bedrijf niet winstgevend is. 8% noemde de coronapandemie als belangrijkste reden. Echter, ook de invloed van andere redenen kan zijn versterkt door de coronapandemie.

Tabel 12 Belangrijkste reden om te stoppen met een bedrijf, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli), percentage volwassen bevolking (18-64 jaar) dat gestopt is met een bedrijf

Reden	Alle deelnemende landen	Deelnemende Europese landen	Nederland
Het bedrijf was niet winstgevend	23%	19%	21%
Andere baan gevonden of bedrijfskansen gezien	11%	14%	17%
Problemen met de financiering	12%	10%	16%
Stoppen was vooraf gepland	4%	5%	13%
Persoonlijke of familie omstandigheden	15%	14%	9%
Een mogelijkheid het bedrijf te verkopen	6%	7%	9%
De coronapandemie	17%	15%	8%
Pensioen	4%	6%	4%
Een incident	3%	3%	2%
Overheid/belastingen/bureaucratie	5%	7%	1%
Totaal	100%	100%	100%

Bron: Panteia/GEM APS 2022

In vergelijking met de deelnemende Europese landen noemt een relatief hoger aandeel van de Nederlandse stoppers de volgende redenen: stoppen was vooraf gepland, problemen financiering, andere baan of bedrijfskansen en het bedrijf was niet winstgevend. De coronapandemie, overheid/belastingen/bureaucratie en persoonlijke omstandigheden worden minder vaak genoemd in Nederland.

4 Ondernemerschap-ecosysteem in Nederland

Naast de enquête onder de volwassen bevolking wordt ook jaarlijks een enquête onder nationale experts gehouden om zicht te krijgen op de kwaliteit van nationale omstandigheden op het gebied van ondernemerschap, het ondernemerschap-ecosysteem. De enquête is gehouden in juni-juli 2022.

4.1 Ecosysteem

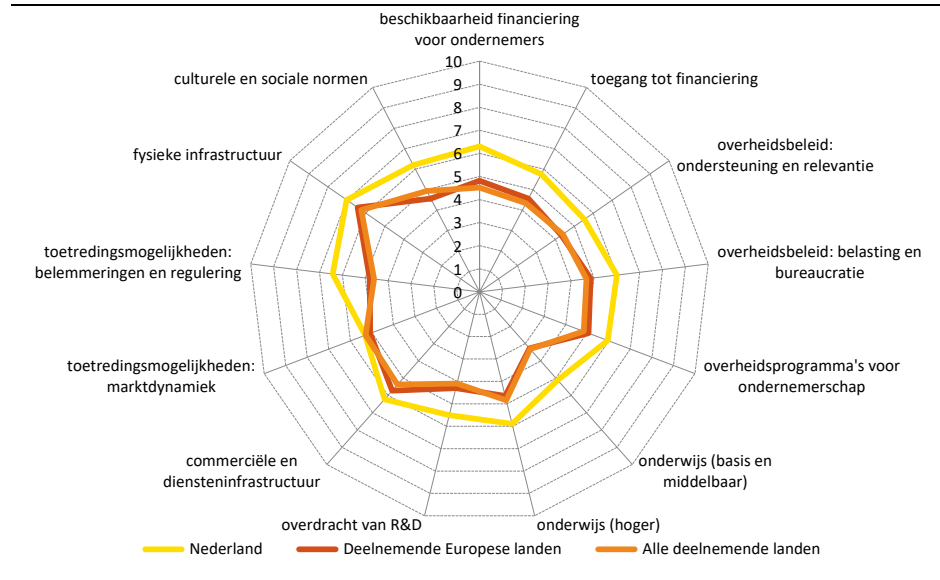
Om het **ondernemerschap-ecosysteem** in kaart te brengen krijgen experts voor verschillende dimensies stellingen voorgelegd met de vraag in welke mate die van

toepassing zijn in hun land (op een schaal van '0 = geheel mee oneens' tot en met '10 = geheel mee eens'). De volgende dimensies worden daarbij onderscheiden:

- beschikbaarheid van financiering voor ondernemers
- toegang tot financiering
- overheidsbeleid:
 - ondersteuning en relevantie
 - belasting en bureaucratie
- overheidsprogramma's voor ondernemerschap
- onderwijs:
 - basis en middelbaar
 - hoger
- overdracht van R&D
- commerciële en diensteninfrastructuur
- toetredingsmogelijkheden:
 - marktdynamiek
 - belemmeringen en regulering
- fysieke infrastructuur
- culturele en sociale normen.

De gemiddelde scores van de experts voor het Nederlandse **ondernemerschap-ecosysteem** in 2022 worden in Figuur 28 vergeleken met die van de deelnemende Europese landen en die van alle deelnemende landen. Hoe hoger de gemiddelde score, hoe positiever de experts zijn over de dimensies van het ecosysteem. Uit de figuur blijkt dat Nederland volgens experts in 2022 goede omstandigheden kent om te kunnen ondernemen. Op alle dimensies scoort Nederland hoger dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen. Volgens experts is het in Nederland vooral goed gesteld met de 'fysieke infrastructuur', 'toetredingsmogelijkheden: belemmeringen en regulering' en 'beschikbaarheid financiering voor ondernemers'. Ten opzichte van het gemiddelde van de deelnemende Europese landen scoort Nederland vooral beter op 'onderwijs (basis en middelbaar)', 'culturele en sociale normen', 'toetredingsmogelijkheden: belemmeringen en regulering' en 'beschikbaarheid financiering voor ondernemers'.

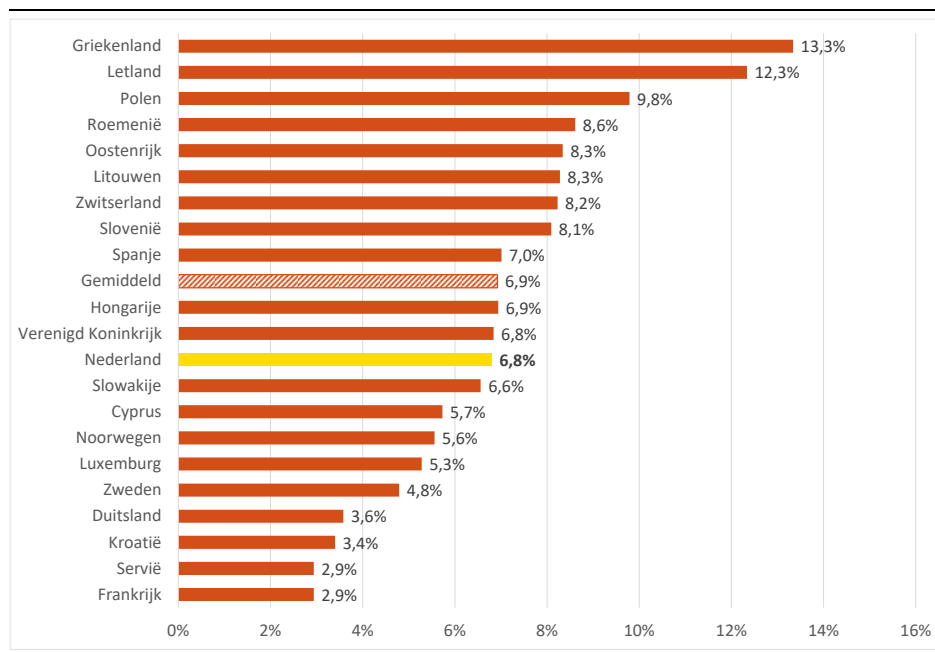
Figuur 28 Gemiddelde expert scores van de aspecten van het ondernemerschap-ecosysteem, 2022 (juni-juli), Nederland internationaal vergeleken

Bron: Panteia/GEM NES 2022

De GEM berekent ook een overall score voor het ondernemerschap-ecosysteem, de **National Entrepreneurship Context Index (NECI)**. Deze wordt berekend door het gemiddelde te nemen van de gemiddelde scores op de verschillende aspecten van het ondernemerschap-ecosysteem (zie Figuur 29). Voor Nederland kwam de NECI in 2022 uit op 5,9. Dat is hoger dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen (4,8). Nederland heeft de hoogste NECI-score van de deelnemende Europese landen.

Figuur 29 Gemiddelde expert scores van de aspecten van het ondernemerschap-ecosysteem (National Entrepreneurship Context Index, NECI), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met de deelnemende Europese landen

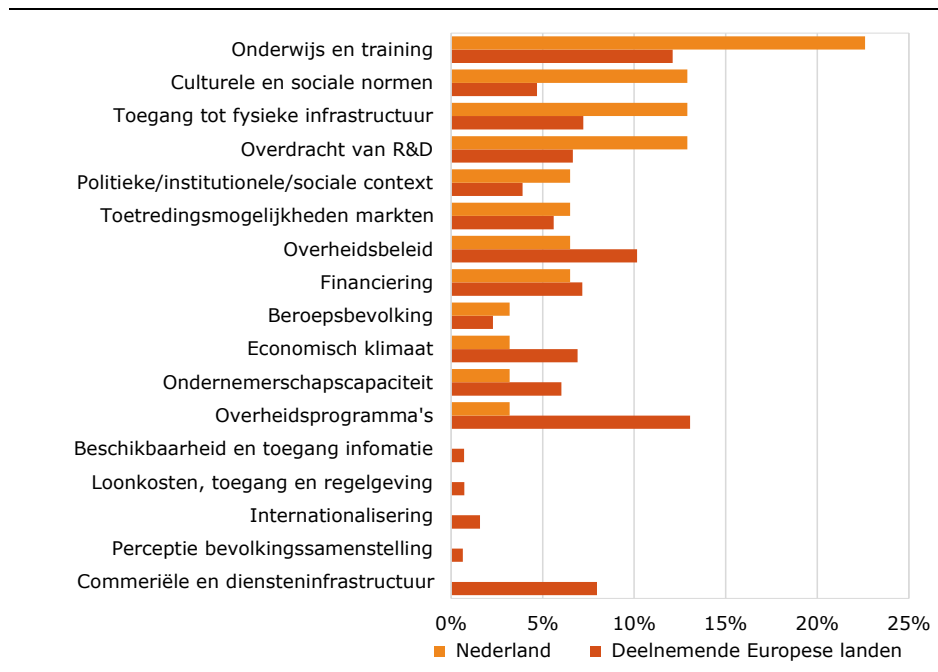
Bron: Panteia/GEM NES 2022

4.2 Bevorderende aspecten voor ondernemerschap

Aan experts is gevraagd om een onderwerp/gebied te noemen die **bevorderend is voor ondernemersactiviteiten in het land**.³ De antwoorden zijn gecategoriseerd. In Figuur 30 is weergegeven hoeveel experts (in procenten) een onderwerp binnen een categorie hebben genoemd dat bevorderend is, waarbij Nederland wordt vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen. Ten opzichte van het gemiddelde van de deelnemende Europese landen worden in Nederland vooral aspecten op de gebieden **onderwijs en training, culturele en sociale normen, toegang tot fysieke infrastructuur en overdracht van R&D vaker** genoemd. Aan de andere kant worden aspecten op gebieden als **overheidsprogramma's en commerciële en diensteninfrastructuur** in Nederland (enigszins) **minder** genoemd dan gemiddeld in de deelnemende Europese landen.

³ In 2021 is experts gevraagd om drie bevorderende onderwerpen/gebieden te noemen. In 2022 is gevraagd één bevorderend onderwerp/gebied te noemen.

Figuur 30 Onderwerpen/gebieden (gecategoriseerd) die bevorderend zijn voor ondernemersactiviteiten, mate waarin aspecten door experts zijn genoemd, 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met de deelnemende Europese landen

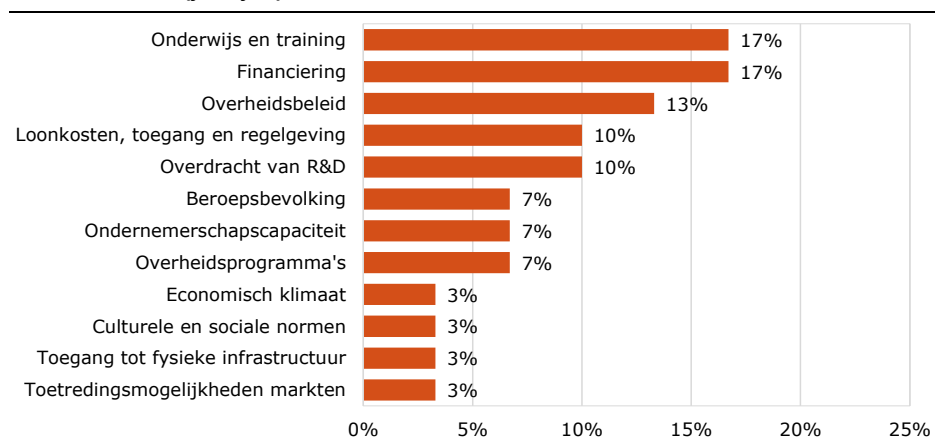
Bron: Panteia/GEM NES 2022

4.3 Aanbevelingen ter verbetering ondernemersactiviteiten

Aan experts is gevraagd een aanbeveling te noemen om ondernemersactiviteiten in Nederland te verbeteren.⁴ Ook deze zijn gecategoriseerd. In Figuur 31 is weergegeven op welke gebieden de meeste **aanbevelingen** zijn gedaan. De meeste winst ter verbetering van de ondernemersactiviteiten is volgens experts te behalen op het gebied van onderwijs en training en financiering. De suggesties op het gebied van **onderwijs en training** betreffen: hechtere samenwerking HBO en WO met het bedrijfsleven, coaching van ondernemers naar duurzaam succes, meer aandacht aan ondernemerschap in het voortgezet onderwijs en het MBO, lessen ondernemerschap voor alfa-opleidingen en meer aandacht in het onderwijs aan de mogelijkheden om een bedrijf te starten. De suggesties op het gebied van **financiering** betreffen: het fiscaal aantrekkelijk maken van durfkapitaal, een fiscaal voordeel creëren voor investeringen tot 100k, fiscale aftrek voor risicokapitaal, meer durven investeren in groeiende bedrijven en beschikbaarheid van financiering en financieel advies.

⁴ In 2021 is experts gevraagd om drie aanbevelingen te noemen. In 2022 is gevraagd één aanbeveling te noemen.

Figuur 31 Aanbevelingen van experts (gecategoriseerd naar onderwerpen/gebieden) om ondernemersactiviteiten in Nederland te verbeteren, mate waarin aanbevelingen door experts zijn genoemd, 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM NES 2022

4.4

De impact van de coronapandemie op het Nederlandse ecosysteem voor ondernemerschap

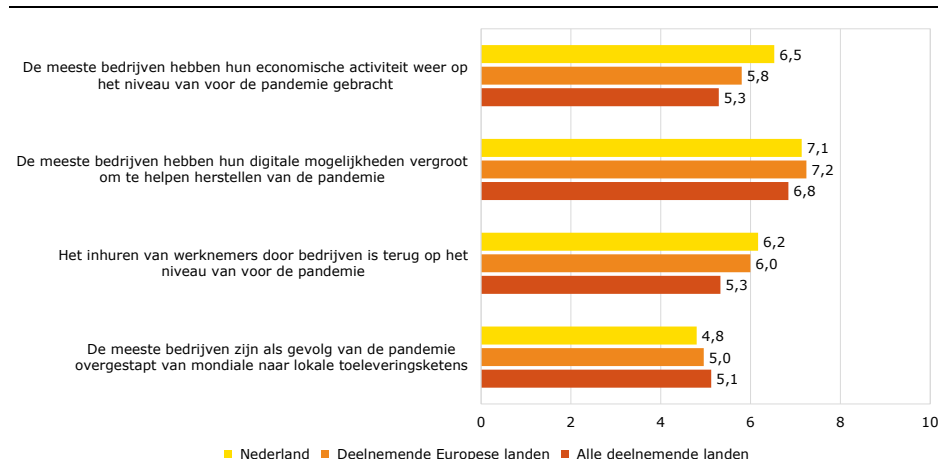
In de enquête onder experts zijn verschillende stellingen voorgelegd die te maken hebben met de coronapandemie. De experts konden aangeven in welke mate ze het met de stellingen eens waren op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens). De volgende stellingen gingen over de **impact van de coronapandemie op het Nederlandse ecosysteem voor ondernemerschap**:

- In mijn land hebben de meeste bedrijven hun economische activiteit weer op het niveau van voor de pandemie gebracht;
- In mijn land hebben de meeste bedrijven hun digitale mogelijkheden vergroot om te helpen herstellen van de pandemie;
- In mijn land is het inhuren van werknemers door bedrijven terug op het niveau van voor de pandemie;
- In mijn land zijn de meeste bedrijven als gevolg van de pandemie overgestapt van mondiale naar lokale toeleveringsketens.

In andere deelnemende landen zijn deze stellingen voor hun land voorgelegd. In Figuur 32 staan de gemiddelde scores per stelling van de Nederlandse experts vergeleken met de gemiddelde scores van experts uit de deelnemende Europese landen en die uit alle deelnemende landen. Uit de resultaten kan het volgende worden afgeleid ten aanzien van de impact van de coronapandemie:

- Nederlandse bedrijven hebben in sterkere mate de economische activiteiten weer op het niveau van voor de pandemie kunnen brengen (6,5) dan bedrijven gemiddeld in de deelnemende Europese landen en bedrijven gemiddeld in alle deelnemende landen.
- Voor de andere drie stellingen zijn de resultaten van de Nederlandse experts meer vergelijkbaar met die van de deelnemende Europese landen en die van alle deelnemende landen.

Figuur 32 Oordeel experts over reactie bedrijven op coronapandemie (gemiddelde score per stelling, op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens)), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met deelnemende Europese landen en met alle deelnemende landen

Bron: Panteia/GEM NES 2022

5 Bijdrage aan behalen SDG's

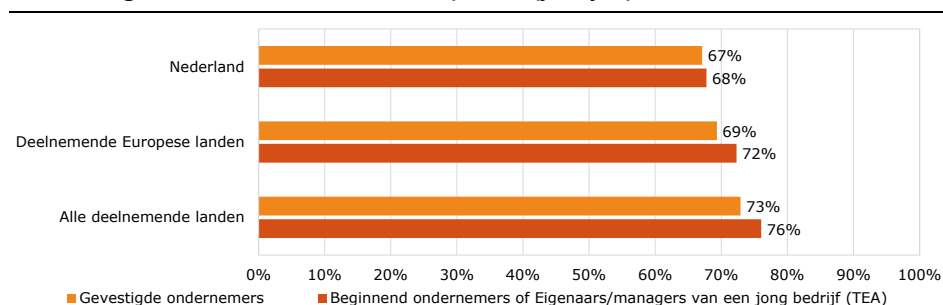
Ondernemers spelen een steeds belangrijkere rol bij het aanpakken van kwesties van **ecologische en sociale duurzaamheid**. Ondernemers kunnen een bijdrage leveren aan het behalen van sociale en milieudoelstellingen, waaronder de **Sustainable Development Goals (SDG's)** van de VN. Ook de GEM heeft hierop ingespeeld door in 2022 enkele vragen aan ondernemers voor te leggen over de vraag of zij rekening houden met sociale en milieueffecten bij het nemen van beslissingen over de toekomst van hun bedrijf. De resultaten hiervan worden in dit hoofdstuk weergegeven en internationaal vergeleken.

5.1 Aandacht van ondernemers voor SDG's

Aandacht voor sociale implicaties van bedrijfsbeslissingen

Aan ondernemers is de volgende stelling voorgelegd: *'Bij het nemen van beslissingen over de toekomst van mijn bedrijf, houd ik altijd rekening met sociale implicaties zoals toegang tot onderwijs, gezondheid, veiligheid, inclusief werkgeven, huisvesting, vervoer, kwaliteit van leven op het werk, enz.'* (zie Figuur 33). 68% van de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) en 67% van de gevestigde ondernemers in Nederland geeft aan bij beslissingen rekening te houden met **sociale implicaties**. Dit komt in redelijke mate overeen met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen, maar blijft iets achter bij het gemiddelde van alle deelnemende landen. De resultaten zijn vrijwel gelijk aan de resultaten in 2021.

Figuur 33 Mate waarin respondenten het eens zijn met de stelling 'Bij het nemen van beslissingen over de toekomst van mijn bedrijf, houd ik altijd rekening met sociale implicaties zoals toegang tot onderwijs, gezondheid, veiligheid, inclusief werkgeven, huisvesting, vervoer, kwaliteit van leven op het werk, enz.', in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

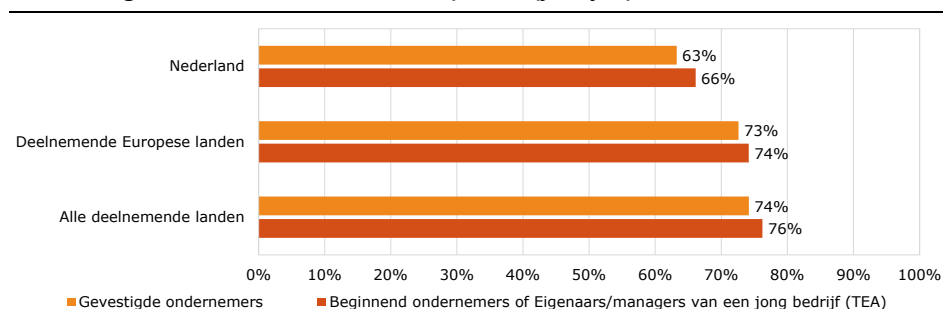

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Aandacht voor gevolgen van bedrijfsbeslissingen voor het milieu

Aan ondernemers is vervolgens de volgende stelling voorgelegd: 'Bij het nemen van beslissingen over de toekomst van mijn bedrijf, houd ik altijd rekening met de gevolgen voor het milieu, zoals het behoud van groene zones, vermindering van de uitstoot van vervuilende stoffen en giftige gassen, selectieve afvalinzameling, bewust verbruik van water, elektriciteit en brandstoffen, enz.' (zie Figuur 34). 66% van de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) en 63% van de gevestigde ondernemers in Nederland geeft aan bij beslissingen rekening te houden met de gevolgen voor het milieu. Bij de gevestigde bedrijven was dit in 2021 nog 77%. Nederland blijft achter bij het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde alle deelnemende landen.

Figuur 34 Mate waarin respondenten het eens zijn met de stelling 'Bij het nemen van beslissingen over de toekomst van mijn bedrijf, houd ik altijd rekening met de gevolgen voor het milieu, zoals het behoud van groene zones, vermindering van de uitstoot van vervuilende stoffen en giftige gassen, selectieve afvalinzameling, bewust verbruik van water, elektriciteit en brandstoffen, enz.', in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

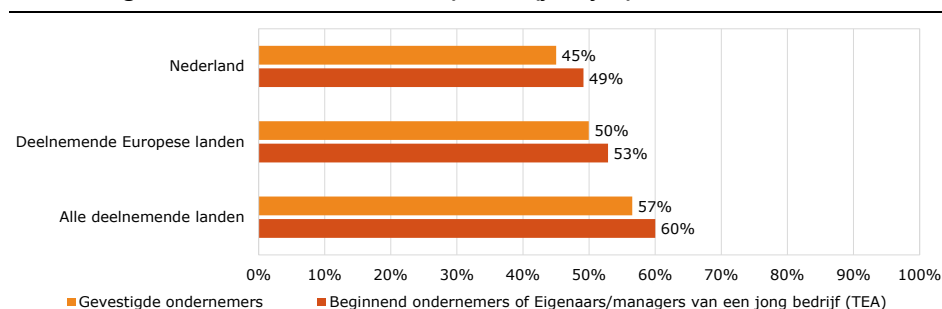

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Sociale en/of milieu-impact versus winstgevendheid en groei

Bedrijven zijn veelal primair gericht op economische vooruitgang en daarmee op winstgevendheid en groei. In het voorgaande kwam echter aan de orde dat bedrijven bij hun beslissingen rekening houden met de sociale en/of milieu-impact. Om na te gaan of de **sociale en/of milieu-impact** ook voorgaat op **winstgevendheid** is aan ondernemers de volgende stelling voorgelegd: *'Ik geef prioriteit aan de sociale en/of milieu-impact van mijn bedrijf boven winstgevendheid of groei.'* (zie Figuur 35). Daaruit blijkt dat iets minder dan de helft van de ondernemers van de bedrijven in Nederland aangeeft dat zij prioriteit geeft aan de sociale en/of milieu-impact boven winstgevendheid of groei. De resultaten zijn verder vergelijkbaar met die in het voorgaande jaar. Nederland scoort wel lager dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen.

Figuur 35 Mate waarin respondenten het eens zijn met de stelling 'Ik geef prioriteit aan de sociale en/of milieu-impact van mijn bedrijf boven winstgevendheid of groei.', in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

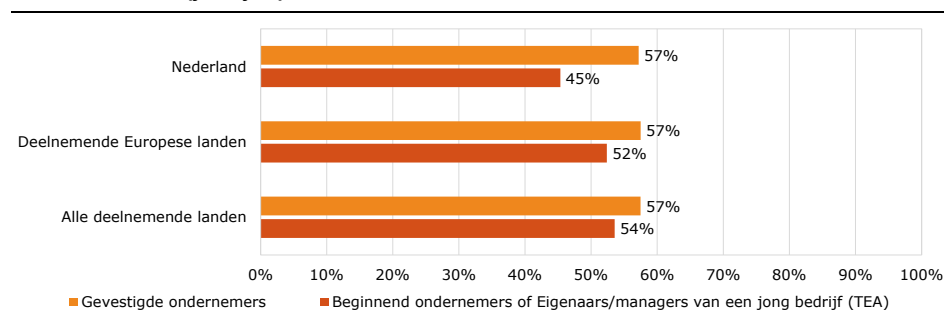

Bron: Panteia/GEM APS 2022

Maatregelen om milieu-impact te minimaliseren en sociale impact te maximaliseren

Ten slotte is aan ondernemers gevraagd of zij in het afgelopen jaar **maatregelen** hebben genomen om de **milieu-impact** van het bedrijf te **minimaliseren** en de **sociale impact** te **maximaliseren**. 45% van de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) en 57% van de gevestigde ondernemers in Nederland geeft aan in het voorgaande jaar maatregelen te hebben genomen om de milieu-impact van het bedrijf te minimaliseren (zie Figuur 36). Dit kunnen energiebesparende maatregelen zijn, maatregelen om de CO2-uitstoot te verminderen of efficiëntere machines te introduceren, zorg te dragen voor het geproduceerde vaste afval, gebruik van recyclebaar materiaal, gebruik van alternatieve transportmiddelen, zoals fietsen, lopen, collectieve ritten, openbaar vervoer, enz. Het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde alle deelnemende landen komen vrijwel overeen met de Nederlandse situatie. Alleen de score van de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) in Nederland blijft iets achter.

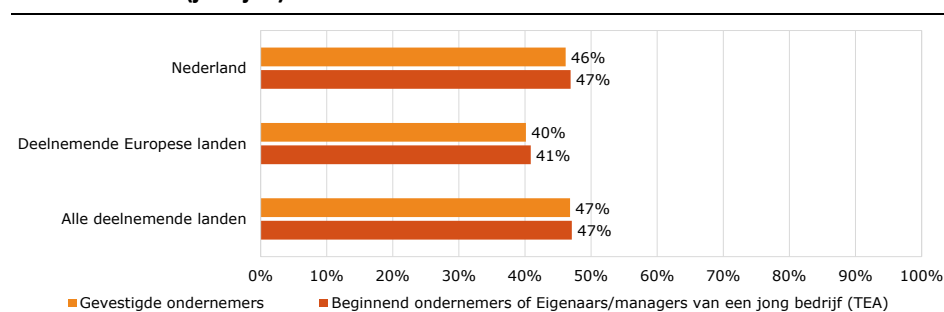
Figuur 36 Mate waarin respondenten het afgelopen jaar maatregelen hebben genomen om de milieu-impact van het bedrijf te minimaliseren, in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

47% van de beginnend ondernemers of eigenaars/managers van een jong bedrijf (TEA) en 46% van de gevestigde ondernemers in Nederland geeft aan in het voorgaande jaar maatregelen te hebben genomen om de sociale impact van het bedrijf te maximaliseren (zie Figuur 37). Dit kunnen maatregelen zijn om banen voor jonge werklozen en andere groepen met beperkte toegang tot de arbeidsmarkt te creëren, het opnemen van sociale ondernemingen in de toeleveringsketen, zorgen voor een divers personeelsbestand, prioriteit geven aan bedrijven en/of leveranciers die acties ondernemen die de mensenrechten en het milieu respecteren bij het kopen van een product of dienst, acties tegen elke vorm van kinder- of slavenarbeid, investeren of steunen van projecten of sociale organisaties, enzovoorts. De Nederlandse scores zijn vergelijkbaar met het gemiddelde van alle deelnemende landen en ze zijn beter dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen.

Figuur 37 Mate waarin respondenten het afgelopen jaar maatregelen hebben genomen om de sociale-impact van het bedrijf te maximaliseren, in %, internationaal vergeleken (ongewogen gemiddelde van landenscores), 2022 (juni-juli)

Bron: Panteia/GEM APS 2022

5.2 Oordeel experts

In de enquête onder experts zijn verschillende stellingen voorgelegd die te maken hebben met **SGD's en ondernemerschap**. De experts konden aangeven in welke mate ze het met de stellingen eens waren op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens). De stellingen over SGD's en ondernemerschap waren ingedeeld in de volgende categorieën:

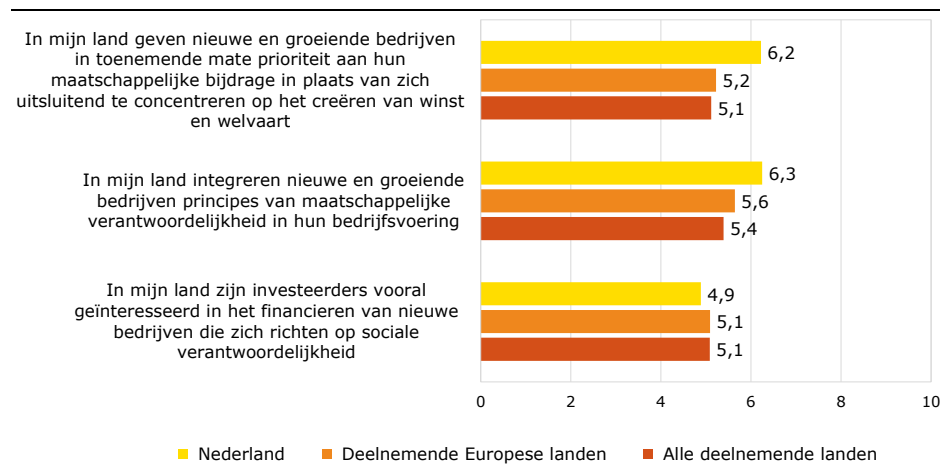
- Perceptie over de mate van prioriteit die wordt toegekend aan goede praktijken van sociale bijdrage en sociale verantwoordelijkheid in nieuwe en groeiende bedrijven (**prioriteit sociale bijdrage en verantwoordelijkheid**),
- Perceptie over de mate van prioriteit die wordt toegekend aan economische prestaties in nieuwe en groeiende bedrijven (**prioriteit economische prestaties**),
- Perceptie over de mate van prioriteit die wordt toegekend aan goede milieupraktijken door nieuwe en groeiende bedrijven (**prioriteit goede milieupraktijken**),
- Perceptie over de mate waarin prioriteit wordt toegekend aan duurzaamheid door nieuwe en groeiende bedrijven (**prioriteit duurzaamheid**),
- Perceptie over de mate van prioriteit die regeringen/beleidsmakers toekennen aan duurzaam ondernemen door middel van nieuwe regelgeving/wetten (**prioriteit overheden duurzaam ondernemen**).

In andere deelnemende landen zijn deze stellingen voor hun land voorgelegd. Hierna worden de resultaten van Nederland vergeleken met die van het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen.

Prioriteit sociale bijdrage en verantwoordelijkheid

Over de perceptie over de mate van prioriteit die wordt toegekend aan **goede praktijken van sociale bijdrage en sociale verantwoordelijkheid** in nieuwe en groeiende bedrijven (prioriteit sociale bijdrage en verantwoordelijkheid) zijn drie stellingen voorgelegd. In Figuur 38 zijn de stellingen weergegeven met het gemiddelde oordeel van de experts. Volgens experts scoort Nederland beter dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen op het geven van prioriteit aan maatschappelijke bijdrage in plaats van winst en welvaart en op het integreren van maatschappelijke verantwoordelijkheden in de bedrijfsvoering. De interesse van investeerders voor bedrijven gericht op sociale verantwoordelijkheden is laag, zowel in Nederland als gemiddeld in de deelnemende Europese landen en gemiddeld in alle deelnemende landen.

Figuur 38 Prioriteit sociale bijdrage en verantwoordelijkheid: Oordeel experts
(gemiddelde score per stelling, op een schaal van 0 (Geheel mee oneens)
tot 10 (Geheel mee eens)), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met het
gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het
gemiddelde van alle deelnemende landen

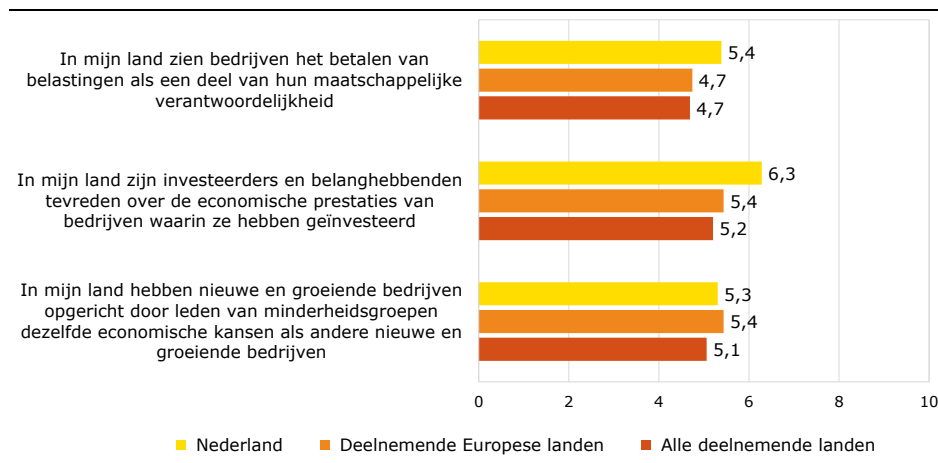

Bron: Panteia/GEM NES 2022

Prioriteit economische prestaties

Over de perceptie over de mate van prioriteit die wordt toegekend aan **economische prestaties** in nieuwe en groeiende bedrijven (prioriteit economische prestaties) zijn drie stellingen voorgelegd. In Figuur 39 zijn de stellingen weergegeven met het gemiddelde oordeel van de experts. Volgens experts scoort Nederland beter dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen op het betalen van belastingen als een deel van de maatschappelijke verantwoordelijkheid en op de tevredenheid van investeerders en belanghebbenden over economische prestaties. Ten aanzien van het hebben van gelijke economische kansen voor bedrijven van minderheidsgroepen scoort Nederland nagenoeg gelijk aan het gemiddelde in de deelnemende Europese landen en het gemiddelde in alle deelnemende landen.

Figuur 39 Prioriteit economische prestaties: Oordeel experts (gemiddelde score per stelling, op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens)), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde van alle deelnemende landen

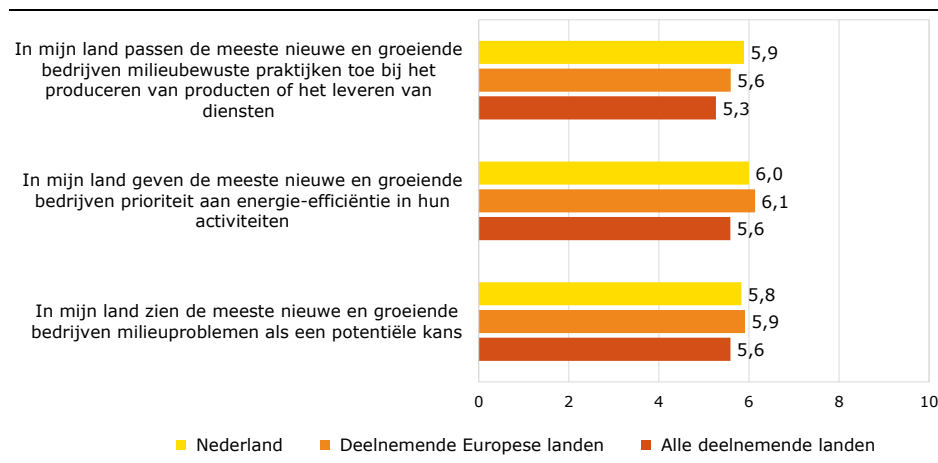

Bron: Panteia/GEM NES 2022

Prioriteit goede milieupraktijken

Over de perceptie over de mate van prioriteit die wordt toegekend aan **goede milieupraktijken** door nieuwe en groeiende bedrijven (prioriteit goede milieupraktijken) zijn drie stellingen voorgelegd. In Figuur 40 zijn de stellingen weergegeven met het gemiddelde oordeel van de experts. Volgens experts scoort Nederland beter dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen op het toepassen van milieubewuste praktijken door bedrijven. Op het geven van prioriteit door bedrijven aan energie-efficiëntie loopt het gemiddelde van alle deelnemende landen iets achter op de score in Nederland en het gemiddelde van de deelnemende Europese landen. Hetzelfde geldt, in iets mindere mate, voor het zien van milieuproblemen als kansen door bedrijven.

Figuur 40 Prioriteit goede milieupraktijken: Oordeel experts (gemiddelde score per stelling, op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens)), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde van alle deelnemende landen

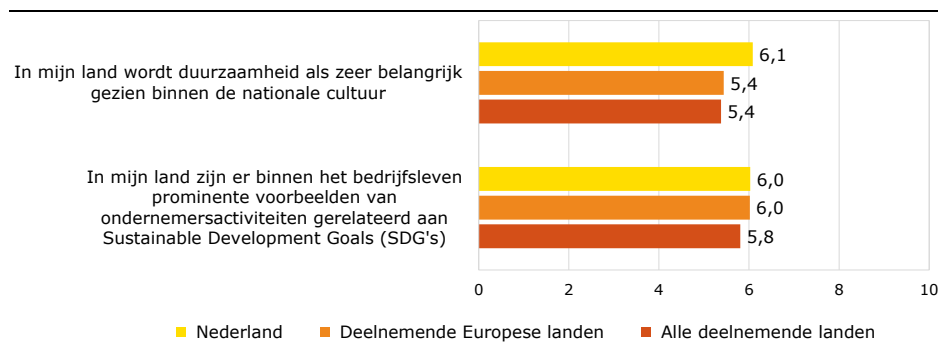

Bron: Panteia/GEM NES 2022

Prioriteit duurzaamheid

Over de perceptie over de mate waarin prioriteit wordt toegekend aan **duurzaamheid** door nieuwe en groeiende bedrijven (prioriteit duurzaamheid) zijn twee stellingen voorgelegd. In Figuur 41 zijn de stellingen weergegeven met het gemiddelde oordeel van de experts. Volgens experts scoort Nederland beter dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen op het belang dat in het land wordt gezien van duurzaamheid binnen de nationale cultuur. Ten aanzien van het hebben van prominente voorbeelden van ondernemersactiviteiten gerelateerd aan Sustainable Development Goals (SDG's) binnen het bedrijfsleven scoort Nederland nagenoeg gelijk aan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen.

Figuur 41 Prioriteit duurzaamheid: Oordeel experts (gemiddelde score per stelling, op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens)), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde van alle deelnemende landen

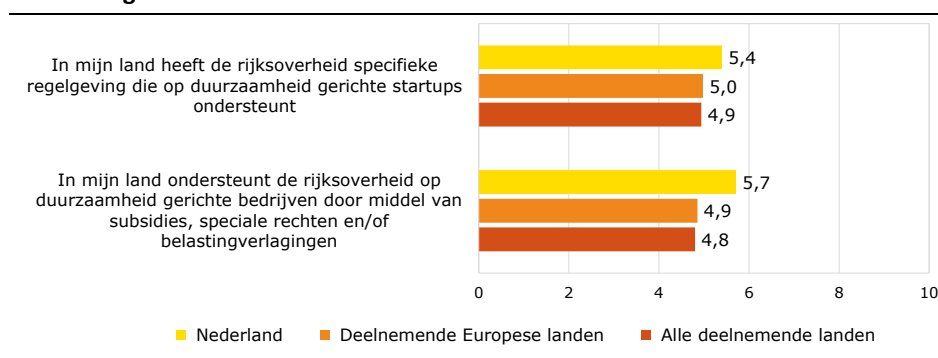

Bron: Panteia/GEM NES 2022

Prioriteit overheden duurzaam ondernemen

Over de perceptie over de mate van prioriteit die **regeringen/beleidsmakers** toekennen aan **duurzaam ondernemen** door middel van nieuwe regelgeving/wetten (prioriteit overheden duurzaam ondernemen) zijn twee stellingen voorgelegd. In Figuur 42 zijn de stellingen weergegeven met het gemiddelde oordeel van de experts. Volgens experts scoort Nederland beter dan het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en het gemiddelde van alle deelnemende landen op specifieke regelgeving voor ondersteuning van op duurzaamheid gerichte startups en, nog sterker, op ondersteuning door de rijksoverheid van op duurzaamheid gerichte bedrijven.

Figuur 42 Prioriteit overheden duurzaam ondernemen: Oordeel experts over het nastreven van de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling van de VN (gemiddelde score per stelling, op een schaal van 0 (Geheel mee oneens) tot 10 (Geheel mee eens)), 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met het gemiddelde van de deelnemende Europese landen en met het gemiddelde van alle deelnemende landen

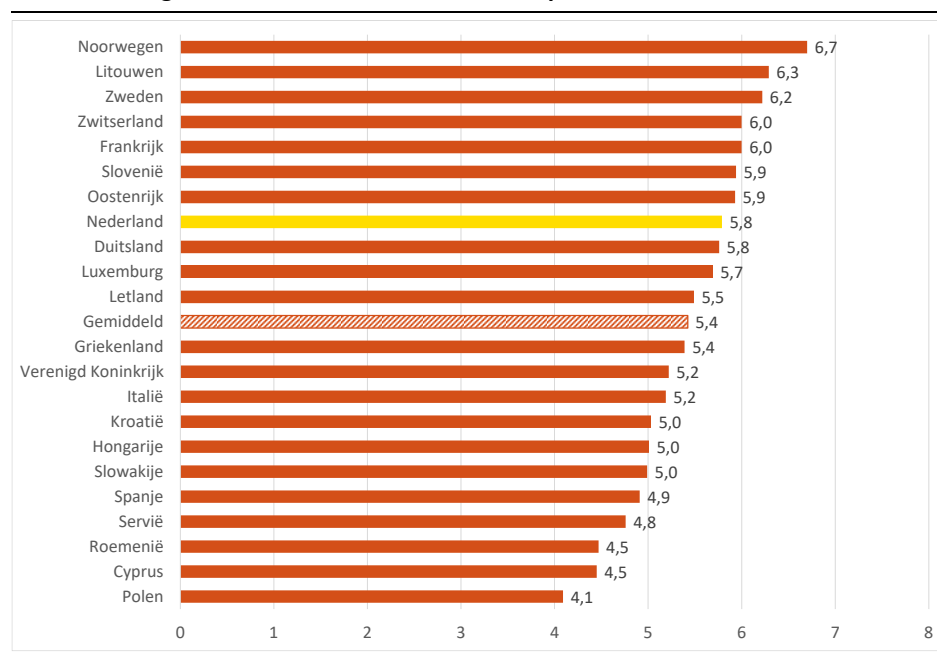

Bron: Panteia/GEM NES 2022

Overall vergelijking van Europese landen

Wanneer we het gemiddelde per land nemen van de scores op alle hiervoor genoemde SDG-stellingen dan kunnen we een vergelijking maken tussen de deelnemende Europese landen. Dit is gedaan in Figuur 43. Hieruit blijkt dat Noorwegen het verst is ten aanzien van de besproken SDG-aspecten. Nederland gaat gelijk op met Duitsland.

Figuur 43 Gemiddelde scores over alle SDG-stellingen 2022 (juni-juli), Nederland vergeleken met de deelnemende Europese landen

Bron: Panteia/GEM NES 2022

Bijlage 1 Entrepreneurship Monitor (GEM)

Geschiedenis

De Global Entrepreneurship Monitor (GEM) is een onderzoeksprogramma dat jaarlijks wordt uitgevoerd met als doel het verkrijgen van internationaal vergelijkende hoogwaardige onderzoeksgegevens over ondernemerschap op nationaal niveau. Dit academische onderzoeksconsortium begon in 1999 als een partnerschap tussen de London Business School en Babson College met 10 deelnemende landen. GEM is in de loop der jaren uitgegroeid. In 2022 deden 51 landen mee. GEM is het grootste onderzoek naar ondernemerschap ter wereld. Het GEM-onderzoeksprogramma biedt een geharmoniseerde beoordeling van het niveau van nationale ondernemersactiviteit en -voorwaarden waaraan het is onderworpen voor elk deelnemend land. In 2022 nam Nederland voor de 22e keer deel aan de GEM, sinds 2001.

Adult Population Survey en National Expert Survey

De GEM bestaat uit de volgende twee enquêtes:

- **Adult Population Survey (enquête onder de volwassen bevolking)**
Met de Adult Population Survey (APS) worden gegevens verzameld om indicatoren te genereren voor ondernemersactiviteit, ondernemersattitudes en ondernemersaspiraties binnen een economie. Doordat in alle deelnemende landen dezelfde gegevens worden verzameld kunnen economieën worden vergeleken. Een groot deel van de vragenlijst is elk jaar hetzelfde. Daarnaast worden jaarlijks vragen aangepast, geschrapt of toegevoegd afhankelijk van actuele ontwikkelingen.
De APS-gegevens worden verzameld via gestandaardiseerde enquêtes, telefonisch, online of in sommige economieën door middel van persoonlijke interviews. De steekproef van elke economie moet bestaan uit ten minste 2.000 respondenten van 18 jaar en ouder. Voor 2022 bestond de Nederlandse steekproef uit 2.263 respondenten, waarvan 35% is afgenomen door middel van een mix van vaste en mobiele telefonische interviews en 65% online.⁵ De enquête werd gehouden in juni - juli 2022. De resultaten zijn daarna gewogen naar de feitelijke verdeling van de Nederlandse bevolking in termen van geslacht, leeftijd en opleiding om de steekproef langs deze dimensies representatief te maken voor de Nederlandse volwassen bevolking tussen 18 en 64 jaar.
- **National Expert Survey (enquête onder nationale experts)**
Voor de National Expert Survey (NES) worden ten minste 36 experts in elk deelnemend land gevraagd naar hun mening over negen onderwerpen waarvan

⁵ De methodiek die Panteia hanteert is in 2020 veranderd. In de jaren voor 2020 is de APS volledig telefonisch uitgevoerd. Onderzoek onder individuen vindt echter steeds meer online plaats. Daarnaast wordt telefonisch onderzoek onder individuen steeds lastiger, omdat vanwege de AVG onvoldoende bruikbare bestanden van individuen voorhanden zijn. In 2020 is daarom in overleg met het GEM-consortium gekozen voor de helft telefonisch en de helft online. In 2022 is die verhouding aangepast in 35% telefonisch en 65% online.

wordt aangenomen dat ze een impact hebben op de ondernemersactiviteiten van een land. Op deze manier kunnen de start-up-omgevingen in de deelnemende landen worden vergeleken op basis van deze negen zogenaamde 'ondernemende randvoorwaarden' (EFC's). In de NES-steekproef van elk land moeten in elke EFC-categorie vier experts - ondernemers of professionals - actief zijn. De negen categorieën zijn financiering, overheidsbeleid, overheidsprogramma's, onderwijs en opleiding, O & O-overdracht, commerciële infrastructuur, openheid van de interne markt, fysieke infrastructuur en culturele en sociale normen.

Deelnemende landen

In 2022 hebben de volgende landen meegedaan aan de GEM:

Argentinië (alleen NES)	Japan	Slovenië
Brazilië	Kroatië	Slowakije
Canada	Letland	Spanje
Chili	Litouwen	Taiwan
China	Luxemburg	Togo
Colombia	Marokko	Tunesië
Cyprus	Mexico	Uruguay
Duitsland	Nederland	Venezuela
Egypte	Noorwegen	Verenigd Koninkrijk
Frankrijk	Oman	Verenigde Arabische Emiraten
Griekenland	Oostenrijk	Verenigde Staten
Guatemala	Panama	Zuid-Afrika
Hongarije	Polen	Zuid-Korea
India	Puerto Rico	Zweden
Indonesië	Qatar	Zwitserland
Iran	Roemenië	
Israël	Saoedi-Arabië	
Italië (alleen NES)	Servië	

GEM-website en Global Report

Het Global Report over 2022 is te vinden op de website van het GEM-consortium (<https://gemconsortium.org/report>). Daarnaast zijn op de website (<https://gemconsortium.org/>) thematische rapportages beschikbaar en data.